T.C.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

“TÜRK KÜLTÜRÜNDE ŞAMANİZMİN İZLERİ”

(Yüksek Lisans Tezi)

HAZIRLAYAN:

20066126 Ülkü ERSÜREL

DANIŞMAN: Prof.Dr.Ahmet TAŞAĞIL

İstanbul 2009

Ülkü ERSÜREL tarafından hazırlanan Türk Kültüründe Şamanizmin İzleri adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 01 / 06 / 2009

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) : İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Ahmet TAŞAĞIL (Danışman) ....

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Hayrunnisa ALAN ....

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.İsmail MANGALTEPE (İ.Ü.Öğr.Üy.) ....

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ

Şamanizm milattan önceki yıllardan bu yana Türklerin ve çevresindeki toplulukların İç Asya ve Orta Asya da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve Şaman ya da Kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünüdür. Şamanizm'in Türk kültürü üzerindeki varlığı çok eski zamanlara dayanmaktadır. Binlerce yıl süren bir göç sonucu Asya'yı boydan boya kat eden Türklerin Son duraklarından biride Anadolu'dur. Türkler Anadolu'da her türlü etkilenmeye açık bir yaşam sürdüler ve geldiklerinden bu zamana kadar Şamanizm'in etki ve kalıntıları yaşamlarının her anında varlığını sürdürmeye devam etti.

Türklerin gelenek ve göreneklerinde varlığının izlerini taşıyan, Şamanizm ve gelişmesini dört ana kısımda inceleyeceğiz. Çalışmamızın birinci kısmında, Şamanizm'in ve Şamanın tanımı ve özellikleri üzerinde duracağız. İkinci kısmında ise Türklerde Şamanizm'in özellikleri ve gelişimini inceleyeceğiz. Üçüncü bölümde Kâinatın yaratılışına dair efsaneleri ele alacağız. Dördüncü bölümde ise İslamiyet'in kabulü süreci ve İslamiyet'i kabul eden Türklerin geleneklerindeki Şamanizm izleri üzerinde duracağız.

Genel olarak Şamanizm'in doğuşunu, gelişmesini ve bıraktığı izleri ele almayı amaçlayan çalışmamızın planlanması ve düzenlilik içerisinde kaleme alınmasında yol gösteren Sayın danışmanım ve saygı değer hocam Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'a teşekkürü bir borç bilir saygılarımı sunarım. Çalışmamda her türlü desteğini benden esirgemeyen arkadaşım Nermin Akpınar'a, her zaman yanımda olup bana destek olan ablam, Ayten Topçu'ya ve aileme teşekkürü bir borç bilir ve saygılarımı sunarım.

Haziran 2009 Ülkü ERSÜREL

ÖZET

Şamanizm, milattan önceki yıllardan bu zamana kadar Türklerin ve çevresinde bulunan toplulukların yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları Şaman ya da Kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamaların tamamıdır. Şaman ise, ruhlar, tanrılar ve insanlar arasında aracılık yapan din adamına verilen isimdir. Şamanizm kelimesi Tunguzcadaki Şaman İsminden gelmektedir Tunguz halkları bu sözcüğü büyücü, sihirbaz anlamında kullanmaktadır. Şaman sözcüğü Rusça aracılığıyla Orta Asya'ya ve Sibirya'ya yayılmıştır. Şamanlar, Kısaca insanlar ve tanrılar arasındaki ilişkileri düzenler, insanların kötü ruhlardan korunmasını, hastalıkların iyileştirilmesini sağlarlardı.

Şamanizm'in tanımı ile ilgili araştırmacıların farklı görüşleri var; bazı araştırmacılar, Şamanlığı bir din olarak kabul ederken bazıları ise din olarak kabul etmez. Onlara göre, ne Şamanlık ne de Kamlık asla bir dinin adı olmamıştır. Günümüzde Şamanlık, büyücü, sihirbaz ya da kâhin olarak adlandırılan büyüsel yeteneklere başvuran herkes için kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Daha sonraları Müslüman, Budist ya da Hıristiyan olan Türk halklarında Şamanizm'in izlerine hala rastlanır. Bugün Altay ve Abakan Türkleri ile Yakutlar ancak resmen Hıristiyan oldukları halde, aslında koyu Şamanist'tirler. Ülkemizde de geçerli kimi halk gelenek ve inanışlarında da Şamanizm'in kalıntılarını görmek mümkündür. Şaman inanışına göre evren üç bölümden oluşmaktadır. Gök, Yeryüzü ve Yeraltıdır. Türklerin Gök tanrı inanışına göre, Ebedi ve her şeyin yaratıcısı olan Tanrı tektir. Herhangi bir şekle sokulamaz. Dolayısıyla putlar ve putların konduğu tapınaklar yoktur. Eski Türk inancına göre Tanrı bütün vasıfları ile manevi, büyük tek kudret halindedir. Güneş, ay, yıldızlar ateş ve yer sular yardımcı kutsallar durumundadır.

İslam dinini kabul etmiş olan Türkler ve diğer kavimler eski dinlerinden kalan birçok inanç, gelenek ve ayinleri yeni dinlerine katmışlardır. Şamanizm geleneklerinin birçoğu İslam inancından gelmiş gibi, yüzyıllar boyunca sürüp gelmektedir. Bazı araştırmacılara göre, Anadolu da karşımıza çıkan Alevilik ve Bektaşilik ‘in kaynağı Eski Türk dini olan Şamanizm’dir.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm, Şaman(Kam), Gök, Yeryüzü, Yeraltı Alevilik, Bektaşilik

SUMMARY

Shamanism is the total belief and implementations realized by means of religious man called Shaman or Kam and implemented by the Turks and the groups living in their vicinity, since the years before Christ until today in the regions they live. Shaman is the name given to the religious man acting as the intermediary between sprits, gods and people. The words Shamanism comes from the name Shaman in Tungustic language. Tunguz people use this word in the meaning of magician, sorcerer. The word Shaman has spread to Middle Asia and Siberia by means of Russian. Shamans, in short regulated the relationships between humans and the gods, and provided the protection of the people from evil spirits and the cure of the disease.

Researchers have different opinion related to the definition of Shamanism. While some researchers accept shamanism as a religion, some do not accept it as a religion. According to them, neither Shamanism nor Kamism never became the name of a religion. Today Shamanism has become a concept used for anybody who resorted to magical abilities called as magician, witch or clairvoyant. The traces of Shamanism are still among the Turkish people who became Muslin or Christian later on. Today, even though Altay and Abakan Turks and Yakuts became Christian officially, in fact they are extreme Shamanists. It is still possible to see the remains of Shamanism in some people's tradition and believes that are effective today. According to Shaman belief, universe consists of three sections. Sky, Ground and Underground. According to the Turkish Sky god, God who is the creator of everything and who is eternal is the only one. God can not be shaped into anything. Therefore there are no icons and the places of worship. According to old Turkish belief, God,

with all its qualities is the only great spiritual power. Sun, moon, stars, fire and waters are auxiliary holy creations.

Turkish and other tribes that have accepted the Islam religion has added many beliefs, traditions and ceremonies remaining from their old religions to the new religions. Most of the Shamanism traditions have continued as if they originated from Islam, for many centuries. According to some researchers, the source of Shiism and Bektashism we see in Anatolia, Shamanism is the old Turkish religion.

KEYWORDS: Shamanism, Shaman(Kam), Sky, Ground, Underground, Shiism, Bektashism

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Şamanizm Türklerin en eski inanç sistemlerinden biridir. Bir yanda gökyüzünü mesken tutmuş iyilik tanrıları bir yanda yeraltının karanlığına gömülmüş kötülük tanrıları, Ağaçta, dağda, ateşte, ayda, güneşte uyuyan ruhlar vardır. Bu Tanrı ve ruhlar arasında aracılık yapan Şamanlardır. Şamanizm Türk kültürü üzerinde etki ve kalıntılarını yaşamın her alanında Kimi zaman örf ve adetlerde, kimi zaman İslami görünüm altında, kimi zamanda doğrudan sürdürmektedir. Bazı araştırmacılara göre Şamanizm bir din bazılarına göre ise bir çeşit büyü ve tedavi yöntemidir. Eski çağlardan beri devam eden Şamanizm özellikleri nelerdir? Şamanizm gerçekten bir din mi? yoksa büyü ve tedavi uygulamalarının bütünümü? Geçmişten günümüze Şamanizm'in Türk kültürüne bıraktığı izler nelerdir? Bu soruların cevaplarını araştırmama vermeye çalıştım.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Şamanizm'e göre bütün âlem iyi ve kötü ruhların etkisi altındadır ve onlarla insanlar arasında aracılık yapma kudretine Şamanlar sahiptir. Şaman Tunguzca bir sözcüktür. Türkler "Kam", Moğollar "bö, böge", Yakutlarda "oyun", Kazak / Kırgızlarda ise "bakşı, baskı" deniyor. Kamlık öğrenilerek elde edilen bir sanat değildir. Nesilden

nesile geçer. Kam atanın ruhu, aileden bir çocuğa geçer, onu kam olmaya zorlar, Çocuk sara nöbetleri gibi belirtiler gösterir.

Altaylılar bu duruma "tös basıp yat" yani "ruh basıyor" derler. Bu durumdaki kişi kam adayıdır ve deneyimli bir kamın yanında yetişmelidir. Bunların dışında Şaman olmak için başka yollarda vardır. Bunlar, Kendiliğinden gelen bir iç çağırısı veya ruhlar tarafından seçilmedir. İnsanın kendisinin Şamanlık yolunu seçmesi ve şaman sırlarını öğrenmek için uzun bir mesafe kat etmesi, Gerçek üstü varlıklar görme, sık sık baş dönmesi ve bayılmanın meydana gelmesi, ruhsal ve bedensel acılara maruz kalma, sinirli olma, yemeden içmeden kesilme, insanların yaşadığı yerlerden uzaklaşma, ruhlarla ve öteki âlemlerden varlıklarla konuşma, sürekli düşünceli bir halde olma gibi davranış biçimleri Şaman olacak kişide gözlenen belirtilerdir. Kamın doğanın sırlarını bildiğine inanılır. Ayinleri yönetir. Halk içinde yaşar ve sıradan insanlardan üstünlüğü yoktur. Kamların sağlık alanında önemli bir yeri vardır. Bir tür hekimlik yaparlar. Büyü yapmak, fal bakmakta onların işidir. Türklerde, aslında bir tek gök değil birçok Gökler vardı. Güneş, ay ile yıldızların dolaştıkları gökler de, hep birbirinden ayrı göklerdi. Yeri ve göğü yaratan büyük yaratıcı ise bütün göklerin üstünde, kendi göğünde oturuyordu. Ama bütün bu göklerin hepside tek deyimde yani *Tengri* sözünde toplanıyorlardı. Türklerin hepsi aynı tarihte Müslümanlığı kabul etmemiştir. Oğuzların İslamlaşması iki asır, Kıpçak bozkırlarının İslamlaşması X. Yy. başlarından XIV. Yüzyılın başlarına kadar sürmüştür. Böylece bir müddet önce Müslüman olmuş uluslara sonradan Müslüman olan Şamanistlerin katılması bir sürü Şamanizm unsurlarının canlanmasına sebep olmuştur. Hicretin İlk yüzyılında İslamlaşan Maveraün –nehir ve Horasan Müslümanlarında bile birçok Şamanist geleneklere rastlamak mümkündür. Şamanist özellikler, Tanrılara ve ruhlara kurban sunma, Evin dört bir yanına gül suyu serpmek, Anadolu da devam eden yağmur yağdırma törenleri, Ağaca bez bağlama… Gibi varlığını sürdürmektedir.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Türklerde Şamanizm ve gelişmesini dört ana kısımda inceleyeceğiz. Çalışmamızın birinci kısmında, Şamanizm'in ve Şamanın tanımı ve özellikleri üzerinde duracağız.

İkinci kısmında ise Türklerde Şamanizm'in özellikleri ve gelişimini inceleyeceğiz. Üçüncü bölümde Kâinatın yaratılışına dair efsaneleri ele alacağız.

Dördüncü bölümde ise İslamiyet'in kabulü süreci ve İslamiyet'i kabul eden Türklerin geleneklerindeki Şamanizm izleri üzerinde duracağız. Çalışmamızda Abdülkadir İnan'ın Bahaeddin Ögel'in ve Mircea Elaide'nin eserlerinin yanı sıra pek çok önemli yerli ve yabancı tarihçinin eserlerinden faydalanılmıştır.

I.BÖLÜM

2.ŞAMANİZM

2.1.Şamanizm Nedir?

İnsanlığın en eski dinlerinden biri olan Şamanizm milattan önceki yıllardan bu yana Türklerin ve çevresindeki toplulukların İç Asya ve Orta Asya da yaşadıkları bölgelerde uyguladıkları ve Şaman ya da Kam adı verilen din adamları aracılığıyla gerçekleştirilen bir inanç ve uygulamalar bütünüdür. Şaman sözcüğü Rusça aracılığıyla Orta Asya'ya ve Sibirya'ya yayılmıştır. Şamanizm kelimesi Tunguzcadaki Şaman İsminden gelmektedir. Tunguz halkları bu sözcüğü büyücü, sihirbaz anlamında kullanmaktadır.[1] Asya'nın ortalarında ve Kuzeyinde konuşulan öteki dillerde Şaman kelimesine karşılık olarak kullanılan terimler şöyledir: Yakutça *ojun, udojan*(Kadın şaman), Moğolca *bögü* ve *udagan,* Türkçe –Tatarca *Kam* (Altayca *kam, gam*) Moğolca *kami* vb. Tunguzca terim Pali dilindeki *samana* sözcüğüyle açıklanmaya çalışılmıştır.[2]

Çin kaynaklarına göre Kırgızlarda, Bizans kaynaklarına göre Batı Hunlarındaki din adamlarına unvan olarak verilen bu kelimeyi Turfan kazılarında da görmektedir.

---

[1] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul–2000, s.15

[2] Mircea Eliade, **Şamanizm,** çeviri İsmet Barkan, İmge Kitapevi, İstanbul–1999, s.22

İslam kaynaklarında önce Kaşgarlı Mahmut'un eserinde, sonra Kutadgu-Bilig ve Mücmel el Tavarih'te "*kâhin, sihirbaz*" manalarına geçen bu kelimeye aynı zamanda Moğollarda da rastlanmaktadır.[3]

Şamanizm'in varlığı araştırmacılar tarafından tarih öncesi dönemden bu yana ispatlanmaya çalışılmaktadır. Fakat Şamanizm antik çağ halklarında kesin olarak ispatlanmadığı gibi, M.S. ilk bin yılda da bundan söz eden çok az sayıda belge vardır. İskit belgelerinde Şamanizm konusundan söz edilmektedir. Hiong-nu'lar, Tabgaçlar, Avarlar ve Vusunlar hakkındaki bilgiler bize bu konuda yardım etmektedir. Şamanizm adına ilk kez IX. Yüzyılda Tang yıllıklarında rastlıyoruz. Şamanizm konusunda kesin ve belirgin tanımlara ise ancak XI. Yüzyılda İbn Sina ve Marvazi'de rastlıyoruz. Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügat Türk'ünde bu tekniği uygulayanlarla ilgili bilgilere rastlıyoruz.[4]

Şamanizm'in tanımı ile ilgili araştırmacıların farklı görüşleri var; Şamanizm konusunu ortaya atan ilk kişi Abdülkadir İnandır. Şamanizm'in bir din olduğunu açıklamıştır. Ancak bu görüşü hayatının son dönemlerinde değişmeye başlamıştır. Şamanizm'in bir din olduğunu kabul etmeyen Bahaeddin Öğel'e göre "Kam sözü Türklerde Şaman demektir." Aslında Türklerde Şamanlar halkın büyü ve tedavi işlerini gören cahil kişilerdir. [5] Hikmet Tanyu'ya göre Türklerde Şamanlık diye bir ad ve bir din yoktur. Keza Kamlık diye de bir din yoktur. Ne Şamanlık ne de Kamlık asla bir dinin adı olmamıştır.[6]

---

[3] Ramazan Şeşen, **İbn Fazlan Seyahatname**, Bedir Yayınevi, İstanbul–1995, s.177,178

[4] Jean Paul Roux, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, İstanbul–2001, s. 60

[5] Bahaeddin Öğel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, TDAV, İstanbul–1998 s.313

[6] Hikmet Tanyu, **Türklerin Dini Tarihçesi**, İstanbul–1978, s.8

J.P. Raux Şamanizm'in bir din değil bir teknik olduğunu söylüyor.[7] Ona göre Şamanizm Şaman'ın veya Kam'ın belli sonuçlar elde etmek için belirli bir bağlamda gerçekleştirdiği özgün eylemlerin bütününden oluşmaktadır.[8] Erman Artun ve Cemal Şener ise Şamanizm'i büyüye dayalı bir din olarak tanımlamaktadır.[9] Ziya Gökalp eski Türklerde iki felsefi sitemden bahseder, bunların biri dinden, diğeri sihirden doğmuştur.[10] M. Eliade'a göre Şamanizm Orta ve Kuzey Asya'nın dinsel yaşamına egemen olsa da bu geniş bölgenin dini değildir. Bazı kimseleri kuzey insanlarının ve Türk – Tatar halklarının dinlerinin Şamanizm saymaya götüren şey, gevşeklik ve kafa karışıklığı olmuştur. Her hangi bir din, ayrıcalıklı üyelerden bir kaçının mistik deneyimleri geniş olarak aştığı gibi, Orta ve Kuzey Asya dinleri de Şamanizm'in her yanından rahat rahat taşarlar. Şamanlar seçilmiş kişilerdir. Ve bu nitelikleriyle, topluluğun öteki üyelerinin ulaşamadığı bir kutsal alana erişebilirler.[11]

Ebu Reyhan el - Biruni'ye göre "Şeriatlar meydana gelmeden ve Buda ortaya çıkmadan önce yeryüzünün doğusunda yaşayan insanlar *Şamaniyyün* idiler. Bunlar putperest idiler. Horasan halkı bunlara *Şemenan* derler. Bunlar zamanın ebediyetine, ruhların tenasühüne, feleğin sonsuz bir boşlukta düşmekte olduğuna inanırlar.[12]

Bütün yönleriyle Şamanlık, eski Türklerin yalnız inanç sistemi değil, aynı zamanda felsefesini de oluşturur. Ancak inanç sistemimizi bütün yönüyle Şamanlık adına bağlamak da doğru değildir.

---

[7] Jean Paul Roux, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, İstanbul–2001, s. 59

[8] Jean Paul Roux **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı, İstanbul–2001, s.15

[9] Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini**, Ant Yayınları, İstanbul–2000,s.5, İbrahim Kafesoğlu," ***Eski Türk Dini"*** Türkler Ansiklopedisi, Ankara 2002, s.81

[10] Ziya Gökalp, **Türk Medeniyet Tarihi**, İstanbul–1976, S.121

[11] Mircea Eliade, **Şamanizm,** çeviri İsmet Barkan, İmge Kitapevi, İstanbul–1999, s.27

[12] Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, TTK, Ankara–2001 s.199

Şamanlık olsa olsa inançları kendi felsefi ve pratik sistemine uygun bir biçimde şekillendirilmiştir. [13] Şamanlığın en büyük özelliği nüfuz ettiği bölge halkının ruh âlemine bürünme kabiliyetidir.

Şamanlık ruhun gezip dolaşması, *extase*, tanrılarla bağlantı kurması konusunda eski Türk topluluğunun tabiata atfettiği gizli kuvvetleri istismar etmiş, yavaş yavaş gelişerek, ona yeni unsurlar ekleyerek bütün maneviyat âlemini belirli bir kadro içine almayı başararak adeta bir din sağlamlığı kazanmıştır.[14]

Gök Türklerin, kısmen eski Uygurların ve nihayet X. yüzyılın birinci yarısında İbn Fazlan'ın verdiği bilgiye göre, Ural-Hazar çevresinde yaşayan bazı Türk boylarının Şamanist oldukları anlaşılıyor. Aslında zamanında bütün Türk-Moğol ve Tunguz halkları Şamanlığa bağlı idiler. Türkler, Altay ve Sayan dağları bölgesinde yaşayanları hariç olmak üzere, uzun yüzyıllardan beri İslamlığı kabul etmişlerdir. Bunlardan Sibirya ile doğu Avrupa'da yaşayanların bir kısmı Hıristiyan olmuş, Doğu Moğolistan'da, Sayan dağlarının kuzey taraflarında oturan Soyotlar (Tuba), Nan-şan sıradağlarının kuzey yamaçlarında yaşayan Sarı-Uygurlar çoğunlukla Budizm'in etkisi altına girmişlerdir. Böylece şamanist inanışı bugüne kadar koruyanlar, Altay dağlarının sapa vadilerinde yaşayan Altay-kijiler, Teleütler, Ku-kijiler (Lebedler), Yış-kijiler (Orman Türkleri) ve Şorlardır.

Ancak bu bölgedeki Şamanlık da bir taraftan Budistliğin, bir taraftan da Hıristiyanlığın baskısı altındadır. Moğollar genellikle Budist olmuşlardır. Bunlardan yalnız Baykal gölü civarında yaşayan Buryatların bir kısmı Şamanisttir.

[13] Fuzuli Bayat, **Anahatlarıyla Türk Şamanlığı**, Ötüken, İstanbul–2006, S. 21,22

[14] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Bozkır Kültürü**, TKAE, Ankara–1987, s. 90

Kutup bölgesindeki Şamanî halklar Laplar ve Skoltlar, Yurak-Samoyedler, Yeniseyliler, ren geyiği ile beslenen Tunguzlar ile at besleyen Tunguzların kuzey kabileleri, Dolganlar, Yukagirler, Çuvanlar, Çukçlar, Lamutlar ve nihayet kuzeydeki Koryaklardır. Ayrıca ren geyiği besleyen Eskimolar, Ostyak-Samoyedler, kuzeyde yaşayan Kazak boyları ve nihayet Amur halkları iler güneyde yaşayan halklar da Şamanist kültür dairesine girerler.

Kuzey Amerika yerli kabileleri, Rusya'da Ural ve Volga çevresinde yaşayan bazı halklar, güneybatı da Kazak boyları, Türkmenler, Özbekler, Doğu Türkistanlılar, Kırgızlar, Mançular, kuzey Çinliler, Koreliler ve nihayet Aynular da Şamanlığın etkisi altında kalmışlardır. Amerika'da (Aleutlar, güney Alaska ve Labrador Eskimoları hariç) birçok Eskimo grupları, bu arada Grönland Eskimoları da Şamanist sayılırlar. Sonradan Müslüman, Budist ya da Hıristiyan olan Türk-Moğol halklarında Şamanizm'in izlerine hala rastlanır. Nitekim bugün Altay ve Abakan Türkleri ile Yakutlar ancak resmen Hıristiyan oldukları halde, aslında koyu Şamanist'tirler. Bu arada ülkemizde geçerli kimi halk gelenek ve inanışlarında da Şamanizm'in kalıntılarını görmek olasıdır.[15]

[15] Saadettin Buluç, ***"Şamanizm",*** İslam Ansiklopedisi, C. 11, MEB, İstanbul–1970, s.331

2. 2.Şaman Nedir?

Varlığına inanılan ruhlar, tanrılar ve insanlar arasında aracılık yapan din adamlarına Şaman adı verilmektedir. Şamanlığın ne zaman ortaya çıktığı, ne gibi değişiklikler geçirdiği kesin olarak bilinmemektedir. Tarih ve din bilimi açısından, Şamanizm'in doğuşu ve kaynağı gibi, şaman sözcüğünün de nereden geldiği, nasıl bir anlam taşıdığı kesin olarak belirlenememiştir.

Şaman kelimesi Tunguz kökenlidir. Tunguz halkları bu sözcüğü büyücü, sihirbaz anlamında kullanmaktadır.[16] Tunguzcada şaman, Saman Mancu dilinde ise Sama'dır.[17] Tunguzcadan Rusçaya XVII YY sonlarına doğru Rus elçisi olarak Çin'e giden E. Island ile seyahat arkadaşı A. Brand'ın izlenimini anlattığı yazılarda geçmiştir. Avrupa seyyahlarının bu kaynaklarda duyduğu şaman kavramı sonradan tüm Sibirya sihirbazlarına verilen genel bir kavrama dönüşmüştür. Türk kavimleri Şamanlarına genellikle Kam adını vermektedir. Kam "Kâhin", "tabip" "filozof", "âlim" anlamlarına gelmektedir. Eski Türkçe metinlerde "sihirbaz" ve rahip anlamında kullanıldığı da olmuştur. Kam kelimesi Divan-ü Lügat İt-Türk'te; "çeşitli hastalıkları tedavi etmek için tabibin yanında Kam yer alır. Tabip hastalığı ilaç ile tedavi eder.

Kaşgarlı eserinde Kam kelimesini dört kez kullanıyor. Bunu kâhin şekline çeviriyor. Ve niteliğini üç örnekle açıklıyor. "Şamanlar anlaşılmayan çok sayıda kelime söylediler", "şaman büyü yaptı." Ve "şaman bir kehanette bulundu." Şaman kehaneti için kullanılan fiil ırkla'dır(Kam ırkladı).

---

[16] Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini**, Ant Yayınları, İstanbul–2000, s.5

[17] "A.g.k. s.10

M. Eliade Şaman, her şeyden önce kendi hususi usulleri vasıtası ile kazandığı Extase (Vecd ve İstiğrak) hali içinde ruhunun göklere yükselmek veya yeraltına inmek ve oralarda gezip dolaşmak üzere bedenden ayrıldığını hisseden bir trans(aşkın) ustasıdır. [18] Bilicilik falcılık ve öngörü Şamanın gizemsel yetenekleri arasındadır.[19]

Asya'nın ortalarını ve kuzeyini kaplayan bütün bu geniş alan içinde toplumun sihirsel / dinsel yaşamı hep şamanın çevresinde döner bu elbette Onun, kutsal olanla iletişim kuran tek kişi olduğunu ve dinsel etkinliğin onun tekelinde bulunduğunu göstermez. Birçok kabilede şamanın yanı sıra kurban sunucu bir din adamı da vardır. Gene de şaman en önemli kişi özelliğini korur, çünkü esrime deneyiminin en yetkin dinsel deneyim sağladığı bütün bölgelerde, esrimenin baş ustası yalnızca şamandır.[20] Şamanlar, her türlü hastalığa çare bulmak, hastanın hastalık esnasında ayrılan koruyucu ruhunu geri getirmek, kısırlık ve zor doğumlarda yardım etmek, verilen kurbanları gök ve yer tanrısına ulaştırmak, çeşitli dinsel törenleri icra etmek, ruhları ait oldukları yere (ölüler âlemine) göndermek, kötü ruhlardan insanları korumak için ayinler düzenlemek, fal bakıp gelecekten haber vermek gibi işler yaparlar.[21] Kısaca Kamlar, insanlar ve tanrılar arasındaki ilişkileri düzenler, insanların kötü ruhlardan korunmasını, hastalıkların iyileştirilmesini vs. sağlarlardı.[22]

---

[18] İbrahim Kafesoğlu, **"Eski Türk Dini"** Türkler Ansiklopedisi, Ankara 2002, s.300

[19] Mircea Eliade, **Şamanizm,** (çeviri, İsmet Birken), İmge Kitapevi, Ankara – 1999, s.216

[20] A.g.k. s.25

[21] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 61, Erman Artun, **Türk Halk Bilimi***,* Kitapevi, İstanbul–2005 -, S. 86

[22] Yaşar Çoruhlu, *"**Türk Şamanizm'inde Biçim Değiştirme (Metamorphosis) Olayı Ve Türk Sanatı İle Bağlantısı Üzerine Birkaç Söz**"*, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.I, S.I, Kasım–1997 s.55

Araştırmacı, Donkoff Kam'ın kendinden geçerek hastalıkları tedavi ettiğini kabul etmez ona göre büyülü sözcükler ve kendinden geçmelere sebep olan bir hastalık bulunmamaktadır. Buna itiraz edebiliriz; İbn Sina ve Gerdizi müzik dinleyerek kendinden geçildiğini göstermişlerdir.[23] Şamanı sihirbazlardan ve otacılardan ayırt etmek gerekirse sihir ve sihirbazlara dünyanın her yerinde rastlanır; oysa Şamanlık özel bir sihirsel uzmanlık durumu gösterir: "ateşe egemen olma" , "sihirli uçuş" gibi… Bu nedenle şamanın öteki nitelikleri arasında birde sihirbazlık olsa bile, her sihirbaz ulu orta şaman diye nitelendirilemez. Şamanın gerçekleştirdiği tedaviler içinde aynıdır. Her otacı(şifa veren) tedavi edicidir. Ama şaman bu işte kendine özgü bir yöntem kullanır. Şaman, ruhunun bedeninden ayrılarak göğe tırmanmaya ya da yeraltına inmeye giriştiğini varsayılan özel bir esrimenin uzmanıdır.[24]

Gerdizi, Kırgız Şamanlarından şu şekilde bahseder; "Kırgızlar arasında bazıları öküze tapar, bazısı rüzgâra, bazısı kirpiye, bazısı saksağana, bazısı güzel görünüşlü ağaca taparlar. Kırgızlar arasında bir adam var ki her sene belli bir günde gelir. Onun yanında bütün şarkıcıları ve çeşitli çalgı aletlerini hazır ederler Bu adama *Fagitun(Şaman)* derler. Çalgıcılar saz çalıp söyleyince bu adam kendinden geçer.

Sonra, ondan o sene kıtlık mı, bolluk mu olacak, yağmur yağacak mı, korkulu mu olacak, emniyetli mi olacak, düşman galip mi gelecek mağlup mu olacak, hülasa neler olabilecekse sorarlar. Oda hepsini söyler. Pek çok şey onun dediği gibi olur.[25]

İbn Sina, bize Türkmenlerin kabilesinin arasında onun tarafından gözlenen Şamanlık töreni hakkında bilgi verir. " Şaman'a kâhinlik için danışmaya gittiklerinde o, transa geçinceye kadar tüm yönlere doğru hızla koşmaya başlar.

---

[23] Julian Baldick, **Animal and Shaman, Ancıent Religions Of Central Asia**, Newyork–2000, s.521

[24] Mircea Eliade, **Şamanizm**, (çeviri, İsmet Barkan), İmge Kitapevi, İstanbul–1999, s.25

[25] Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, TTK, Ankara–2001, s.78

Bu durumda o, hayal gücü neyi veriyorsa onu dile getirir. Ve orada bulunanlar, onun ağzından çıkan sözcükleri bağlantı kurarak anlam çıkarırlar.”[26] Araştırmacı Rodloff, Moğollar Buryatlar ve Kalmuk Türk boylarının erkek Şamanlarına Bö, Böge, Yakutların Oyun, Çucaşların Yum, Kırgız – Kazakların Bakşi, Baskı ve Bahsı dediğini Yakutların ve Altayların ise kadın Şamanlarına Mogul- Udugan terimini kullandıklarını belirtiyor. [27]

Şaman dünya görüşünün en karakteristik özelliklerinden biri tabiatla cemiyetin birbirinden ayrılmaması, bir bütünlük oluşturmasıdır. Bu nedenledir ki Şamanlığın bütünüyle “doğa dini” diye adlandırmak mümkündür. Şamanlığın felsefesi de doğa hadiselerine ve doğaüstü varlıklara bağlanmaktadır. Şaman felsefesine göre evrenle dünyamız, makro kozmosla mikro kozmos arasında ebedi, ezeli bir denge vardır. Bu dengenin bozulması felakete neden olur.

Bütün gizli bilimlerle, deneyimlerle donatılmış şamanın başlıca görevi bu dengeyi ve düzeni korumaktır. Bu özellik adayı Şamanlık görevine çağıran ruhların gönderdiği şaman hastalığında, vücudun doğranması ile gerçekleşen ayinle ilgili ölümde, akrabaların ölmesi ile azapların bağışlanması düşüncesinde, şamanın kutsal ağacında, şamanın hamisi olan kutsal anada şaman ruhunun yeniden doğması ve şaman ağacında terbiye edilmesinde gösterir.

Şaman bir fert gibi doğa ile cemiyet, maddiyat ile maneviyat, reel âlemle öteki dünya, toplumla ruhlar arasında bir medyatördür. O kozmik bilgileri yaşatan ve bunu insanlara ileten kişidir. O bakan değil gören kişidir. Şaman yalnızlığın gücünün büyük olduğunu anlamış, bu nedenle toplumdan uzaklaşmıştır. Şaman efsanelerinden anlaşıldığı üzere, şamanlar genellikle toplumun sık yaşadığı yerlerde değil, toplumun dışarıda tenha yerlerde yaşamayı denemiş kişilerdir.

---

[26] Julian Baldick, **Animal and Shaman, Ancicent Religions Of Central Asia**, Newyork–2000, S. 49

[27] Jean Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı, İstanbul–2001, s.15

Şaman toplumun içinde de olsa yalnızdır. Kamlık zamanı kendini öteki dünya varlıklarından biri olarak gören ve öteki dünyayı kendi dünyasına taşıyan şaman yine de yalnızdır.[28]

Çinlilere göre Kırgızlar VIX. Yüzyılda Şamanlara sahiptiler. Bu şamanlar yazıtlarda belirtilen şu faaliyetlere sahiptiler; ölü olan kişinin ruhu Şaman'ın çağırılması ile ailesine geri gelir. Ülkesine geri dönerdi. Şaman'la ilgili 750 yılları civarındaki bire mezar taşı şöyle yazar; "o kâinatın 3 bölümünde dolaştı. Cennette, dünya üzerinde ve yerin altında dolaştı. [29]

Yine Çin yazıtlarında Gök Türklerden bahseder, " Bir söylenişe göre kız, erkek ağaçlık, sazlık yerde eğlenirler. Kız, erkek içine doldurulmuş deriden toplarla ayak topu oynarlar. At sütünden mamul kımızı içip sarhoş olurlar, bağırarak şarkı söylerlerdi. Hep birlikte şeytana ve tanrıya saygı gösterirler; sihirbazlara büyücülere inanırlar.[30] Şaman öteki dünya olarak betimlenen ruhları veya gözle görülmeyen varlıkların dilini bilen, dolayısıyla iletişim sağlamak için tercümanlık yapan ve bin yıllarca biriken ve zamanla unutulmaya yüz tutan kozmik hafızada saklı olan gizli bilgileri topluma üstü kapalı simgelerle götüren Şamanlık sisteminin bir temsilcisidir.[31] Bu sisteme göre,

a) Şaman bütün işlevlerini yardımcı ruhların aracılığı ile yerine getirmektedir.
b) Kâhinlerden ve din adamalarından farklı olarak Şaman, ruhların seçtiği ve yeniden oluşturduğu kişiliğe sahiptir.

---

[28] Fuzuli Bayat, **Anahatlarıyla Türk Şamanlığı**, Ötüken, İstanbul–2006, s. 22

[29] Julian Baldick, **Animal and Shaman, Ancicent Religions Of Central Asia**, Newyork–2000, s. 43

[30] Ahmet Taşağıl, **Gök – Türkler I**, TTK, Ankara – 2003, s. 113

[31] Fuzuli Bayat, **Anahatlarıyla Türk Şamanlığı**, Ötüken, İstanbul–2006, s. 22

c) Şaman, yardımcı ruhların aracılığıyla evrende seyahat edebilir ki buna şamanın kozmik seyahati de denir.
d) Şaman, ruhlarla esrime halinde iletişim kurabilir. Ve bu iletişim Şamanın istediği ile gerçekleşir.[32]

[32] "A.g.k. s. 26

2.3.Kadın Şamanlar

Toba devletinin ilk zamanlarında kadın Şamanlar umumiyetle devletin dini törenlerinde faaliyette bulunuyorlardı. Örn, 339 yılında bir kurban töreninde, tıpkı Sibirya Şamanları gibi, ellerinde dümbeleklerle Şamanlar görüntülenmişlerdir.[33] Roux, Altayların kadın Şamanlarına Mogul- Udugan terimini kullandıklarını belirtiyor. [34] Kadınların da bugün kamlık yapması, kam giysilerinde gösterilen kadınsı öğeler, özel kam giysisi bulunmadığında kam'ın kadın entarisi giymesi, kamların uzun saçlı olması ilk Şamanların kadınlar olduğunun bir göstergesi sayılıyor. [35]

Bazı Şamanistler göre en kuvvetli şamanlar kadın Şamanlardır. Roux'a göre Kadınların yalnızca kara Şaman olabilecekleri düşünülmektedir.[36] Anohin'e göre İyilik Tanrısı Ülgen'e diden yolda birçok engel vardır ve bu yol ancak erkek Şamanlar için açıktır.[37] Eski devirde Şamanlığın kadınlara mahsus bir sanat olduğunu gösteren emareler vardır. Yakutlarda erkek şamanlar, özel cübbeleri bulunmadığı zaman, kadın entarisi ile ayin yaparlar.

---

[33] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 3

[34] Jean Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı, İstanbul–2001, s.15

[35] Sinan Anadol, ***"Şaman Türkler, Tuva ve Hakasya",*** Atlas Dergisi, sayı:82, Ocak–2000, S, 35

[36] Jean Paul Roux, "**La Religion des Turcs de L'Orkhon des VII-VIII Siecles**", RHR, No 437, 1962, C. I, s. 11,12.

[37] A.V.Anohin; **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**, Konya–2006, s. 10

Özel şaman cübbesinin göğsünde kadın memelerini temsil eden yuvarlar madeni şeyler bulunur. Genelde şamanlar ve Müslüman baskılar uzun saç bırakırlar.[38] Yaşar Bağ, eserine Şamanizm ve Toyunizmden bahseder. Ona göre, Şamanizm din değil büyü yöntemi Toyunizm ise dindir. Toyunizm erkeğe, Şamanizm ise kadınlara mensuptur. Bu ikisi birbirini tamamladığından kadın – erkek eşitliği doğmuştur.[39]

Eliade kadın Şamanların gökyolculuğuna çıkmadıkları için daima kara şaman kategorisinde olduklarını belirtir.[40] Manas destanında rüya ile istikbali keşfedenlerin çoğu kadınlardır. Bu destanda zikredilen iki şamandan biri kadındır. Erkek şaman ancak loğusaya yapılan bir törende görüldüğü halde, kadın şaman bütün ülkede cereyan edecek ve eden olayları biliyor. Şamanizm geleneklerine bağlı uluslarda geleceği bildiren rüyaları da en çok kadınlar görürler.[41]

---

[38]Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 89

[39] Yaşar Bağ, **Türklerde ve Çerkezlerde İslam öncesi Kültür Din Tanrı**, Civi Yayınları: 13, İstanbul – 1997, S. 101

[40] Mircea Eliade, **Şamanizm**(çeviri, İsmet Barkan), İmge Kitapevi, İstanbul–1999, s. 172.

[41] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 90

2.4. Şaman(Kam) Seçilme

İslamiyet'ten önceki kültürün temel taşlarını oluşturan Şamanlık, bir sistem gibi Türklerde, özellikle Altay- Sayan ve Sibirya Türklerinde gelişmiştir.[42] Herkesin şaman olması mümkün değildir. Şamanlar seçilmiş insanlardır. Araştırmacıların dediğine göre büyük Şamanlar kendi isteği ile değil de ruhların çağrısı sonucu Müslüman olurlar. Şamanlık mesleği babadan kalanlarsa küçük Şamanlardır.[43] Şamanın babadan oğla geçtiği durumlarda genç şamanın bilgili ve uzman bir şamandan mesleğin teori ve pratiği hakkında dersler alarak bu mesleğin sırlarını, transa geçme tekniklerini, duaları, ilahileri ve büyüsel formülleri öğrendiğini belirtmiştir. Eğitim-öğretim süresi ortalama üç, dört yıldır. Bazen bu sürenin beş, on yılı bulduğu da olur. Eğitim sonunda Şamanlığa geçiş çoğu zaman bir törenle kutlanır.[44] Şamanlığın esas anlayışını kapsayan Şaman seçilme üç yolla gerçekleşir.

1. Soyla geçen Şamanlık görevi – Kalıtsal aktarımı: bu durumda ailelerden bir veya birkaçının Şaman olması ve ecdat Şamanın kendi soyundan birini Şaman olarak seçmesi gerekmektedir.
2. Kendiliğinden gelen bir iç çağırısı veya ruhlar tarafından seçilme.
3. İnsanın kendisinin Şamanlık yolunu seçmesi ve şaman sırlarını öğrenmek için uzun bir mesafe kat etmesi.[45]

---

[42] Fuzuli Bayat, **Türk Şaman metinleri**, Ankara–2004, s. 21

[43] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 63

[44] Erman Artun, **Türk Halk Bilimi,** Kitapevi, İstanbul–2005 -, S. 86

[45] Fuzuli Bayat, **Türk Şaman metinleri**, Ankara–2004, s. 21, Mircea Elaide, **Şamanizm** (çeviri. İsmet Barkan), İmge Kitapevi, İstanbul–1999, s.30

Örneğin (Altaylardaki gibi) kendi istemleriyle veya (Tunguzlardaki gibi) klanın isteğiyle şaman olan bireyler vardır. Fakat bu gibilerin Şamanlığı, mesleklerini miras yoluyla elde etmiş veya tanrıların ve ruhların çağrısına uyarak kazanmış olanlara göre daha zayıf kalır. Klanca seçilmeye gelince, bu da adayın esrime deneyimine bağlıdır; esrime gerçekleşmezse ölen şamanın yerini almak üzere belirlenen genç elenir. Seçilme yöntemi ne olursa olsun, bir şaman ancak iki yönlü bir eğitim aldıktan sonra şaman olarak tanınır:

1. Esrime düzeyinde (rüyalar, kendinden geçme vb.)
2. Gelenekler düzeyinde (Şamanlık teknikleri, ruhların adları ve işlevleri vb.)

Ruhlar ve eski usta şamanlar tarafından üstlenilen bu çifte eğitim, bir sırra erdirme süreci niteliğindedir. Bazen bu sona erdirme halka açık olarak gerçekleşir. Ve o zaman kendi başına bir tören oluşturur. A.inan'a göre kamlık sanatı öğrenmekle elde edilemez. Kam olmak için belli başlı bir kamın neslinden olmak gerekir. Hiçbir kimse kam olmak istemez. Fakat geçmiş kam-ataların ruhundan biri kam olacak toruna musallat olur; onu kam olmaya zorlar. Bu hale Altaylılar Ruh basıyor derler. Ata ruhu musallat olan adam bundan kurtulmaya çalışır, Şamanlılığı kabul etmemekte ısrar ederse deli olur. Şamanların hepsi sinirli melankolik adamlardır.[46] Altay Şamanlığında kamlar "*ak*" ve "*kara*" şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Şamanizm içerisinde böylesine bir ayırımın geç dönemlerde, hatta özellikle 17. yüzyıldan itibaren ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bir görüşe göre bu ikili ayırım İran etkisinden kaynaklanmıştır.[47]

Geç dönemlerde özellikle Rus bilim adamlarının yaptığı araştırmalarda Altay Şamanları arasında ak ya da kara Şamanların da bulunduğu anlatılmaktadır.

---

[46] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 76
[47] Mircea Eliade, **Şamanizm**(çeviri, İsmet Barkan), İmge Kitapevi, İstanbul–1999, s.172

Altaylara göre bu şamanlar gökyüzüne çıkan, yeraltı ruhlarıyla ilişki kuran ya da her iki âleme de gidip gelen Şamanlar olmak üzere üç gruptu. Ak aynı zamanda ülgende renk simgesi olduğundan ak şamanlar kara Şamanlardan kutsal sayılır. Bununla birlikte yer ve yeraltı ruhlarıyla daha çok ilişkiye giren kara Şamanlar diğerlerinden çok daha fazla çekinilen Şamanlardır. Eliade kadın Şamanların gökyolculuğuna çıkmadıkları için daima kara şaman kategorisinde olduklarını belirtir ki herhalde bu düşünce geç dönemlerde gelişmiştir.[48] Her şeyden önce şamanın kolaylıkla vecde ve istiğrak haline geçebilecek karaktere sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle şamanlar genellikle toplumdan uzak duran kişiler arasından çıkar. Çeşitli araştırmacılar Şamanlık belirtilerinin özellikle ergenliğe geçiş evresine başladığını belirtir.

Gerçek üstü varlıklar görme, sık sık baş dönmesi ve bayılmanın meydana gelmesi, ruhsal ve bedensel acılara maruz kalma, sinirli olma, yemeden içmeden kesilme, insanların yaşadığı yerlerden uzaklaşma, ruhlarla ve öteki âlemlerden varlıklarla konuşma, sürekli düşünceli bir halde olma gibi davranış biçimleri Şaman olacak kişide gözlenen belirtilerdir.[49]

Şamanizm'e göre; insanlar tabiat ve ruhları tanımazlar. Ruhların tabiatta mı, huyda mı olduklarını bilmezler onların hangi yoldan uzaklaştırılacağını bilmezler. Onların neden hoşlandıklarını hangi cins kurbanlardan hoşlandıklarını, hangi dua ve törenleri sevdiklerini bilmezler.

---

[48] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 62,63

[49] A.g.k. s. 63

Şamanlık üzerinde en derin araştırmayı yapmış olan M. Elaide, bütün Orta Asya topluluklarında Dini hayatın daha çok şamanın üzerinde merkezileştiğini, fakat şamanın dini faaliyetlerin hepsinde icracı durumda olmadığını, birçok törenlere mesela tanrıya kurbanlar sunuluşunda Şamanların katılmadığını, hatta her aile reisinin bu işi yapabildiğini, ayrıca her sihirbazın Şaman sayılmadığını, Şamanlığın Extase tekniği olarak ifade eder. Bununla birlikte görülen her Extase hali de Şamanlık değildir. Şaman ruhları hükmü altına alarak, ölülerle, şeytanlarla, cin ve perilerle irtibat kurmaya muvaffak olur. Hastalanan kimselere şifa vermesi, ölülerin isteklerini yerine getirerek zararlarını önlemesi, insanların dert ve dileklerini arz etmek üzere gökteki ve yeraltındaki tanrıların yanına giderek aracılık yapabilmesi böyle mümkün olmaktadır.[50]

Bazı Türk topluluklarında kendinden geçmeyi kolaylaştırıcı hastalıklardan söz edilir. Örneğin, Yakut Türklerinde Şamanlığa yeteneği olan kişilerde görülen ve kolaylıkla vecde erişmeyi sağlayan hastalığa *menerik* denilmektedir.

Vecd haline geçmek için dünyanın çeşitli yerlerdeki Şamanların bir bölümü uyuşturucu bitkileri ya da ilaçları kullanmakla birlikte, aynı amaçla bitkilerin kullanımı yaygın değildir. Örneğin, Altay Şamanlarında bu tür bitkileri kullanmaya ihtiyaç duymazlar.[51] Ata ruhlardan aldığı özelliklerle bunu sadece şaman bilir. Bu özellikle onda genetik olarak bulunmaktadır. İyi ruhların insandaki faydalarını ve olumlu tesirlerini, kötü ruhların ise zararlı etkilerini ancak şaman bilir.

Olumlu etkilerin insanda devamını sağlamaya çalışırken, kötü ruhların etkisini de yok etmeye çalışır. Buna yalnızca şamanın gücü yeter. Günümüzde büyücü, sihirbaz ya da kâhin olarak adlandırılan büyüsel yeteneklere başvuran herkes için kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Şaman inanışına göre evren üç bölümden oluşmaktadır.

---

[50] Harun Güngör, **Eski Türklerde Din ve Düşünce**, Türkler Ansiklopedisi, Ankara- 2002, s.241,242

[51] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 63

a) **Gök:** Aydınlık olandır. Orada iyilik, güzellik ve mutluluk vardır. Tam anlamıyla bir cennet demektir. 17 kattan oluşmaktadır. En büyük tanrı ruh olan Ülgen, eşi ve çocukları ile kendisine bağlı iyi ruhlar orada oturur.[52]

Türkler göğe "Tengri" diyorlardı. Fakat göğü de yaratan kutsal ve yüce bir güç vardı ki, bunun adı da yine Tengri, yani tanrı idi. Göktürk yazıtları gökle yerin ve insanlığın yaratılışını anlatırken, söze şöyle başlıyorlardı.

"Yukarıda mavi gök,
"Aşağıda yağız ye yaratıldığında,
"İkisi arasında insanoğlu yaratılmış;
"İnsanoğlunun üzerinde de,
"Atalarım, Bumın-Kağan, İstemi Kağan,
"Oturmuşlar…"

Onların ağzından dinlediğimiz bu cümlelerden anlaşılıyor ki *"Kök Tengri*", kendi kendine kutsal bir güç ve yaratıcı değildi. Onu da yaratan ve her şeyin üzerinde olan bir güç vardı. Bunun için de göğe bir renk sıfatlandırma yolu ile *"Kök Tengri*" diyorlardı. Herhalde Tengri sözü, bunların çok üstünde, yaratıcı ve kutsal bir güçle ilgili idi.[53]

b) **Yeryüzü:** İnsanların yaşadığı yerdir.

c) **Yeraltı:** Karanlık olandır. 14 kattır. Kötülüklerin, bahtsızlıkların, çirkinliklerin hüküm sürdüğü yerdir. Bu nedenle cehennem demektir. Korkunç bir ruh/Tanrı olan Erlik, ailesi ve ona bağlı kötü ruhlar yeraltında bulunurlar.

---

[52] Bahaeddin Öğel, **Türk Mitolojisi II**, MEB, İstanbul- 1997, s.11,12

[53] Erman Artun, **Türk Halk Bilimi**, Kitapevi, İstanbul–2005 -, s. 85,86

Türk doğacılığının sembolü, Şamanizm'dir. Ziya Gökalp Şamanizm'i eski Türklerin dini değil, Sihre ilişkin istemleri olarak kabul etmiştir. Bu nedenle de Türkler arasındaki Şamanizm'i *"Toyunizm"* olarak adlandırmıştır. Oysaki Toyunizm Budizm'dir. A.İnan ise, Türk Şamanizm'im inin başka toplumlarda görülen Şamanizm'den farklı ve gelişmiş olduğunu belirtmektedir: [54]

Bugün eski Türk dininin geleneklerini yaşatan Türklerin kozmogonisine göre, esas itibarıyla tanrıların en yükseği, insanoğullarının atası olan *Tengri Kayra Kan (veya Bay-Ülgen)* kişiyi ve bunun aracılığıyla yeryüzünü yaratmış, kişinin kendisiyle mücadeleye girmesi üzerine ona *Erlik* adını vererek, ışık diyarından, yeraltına atmış ve yerden dokuz dallı bir ağaç büyüterek, her dalında bir cins insan türetmiştir. Kamlık inancına göre kâinat üst-üste katlardan müteşekkildir. Bu katlar belirli bir düzen üzere birbirlerinden ayrılmışlardır. Bundan dolayı Kam sanatını icra ederken, bir kattan diğerine geçmek için büyük bir güç sarf etmek zorundadır. Yukarıda on yedi kat vardır.[55] Ve ışık âlemini teşkil eder. Aşağıda yedi veya dokuz kat bulunur. Bu da karanlıklar dünyasıdır.

İnsanlar da bu iki âlem arasında, yani yeryüzünde yaşarlar. Koruyucu ve iyi ruhlar bu ışık diyarında bulurlarken, kötülüğün kaynaklan da yerin altındadır. Göğün en üst katında ise, altın bir taht üzerinde, dokuz erkek ve dokuz kızı ile beraber Bay-Ülgen oturmaktadır.

Kırgız ve Kazak lehçelerinde *"Ülgen"* büyük ve ulu anlamlarını ifade eder. Ülgen iyilik eden bir varlıktır. Onun huzuruna giden yolda yedi engel bulunur. Onun yanma giden yol ancak erkek kamlara açıktır. Bununla beraber erkek kam beşinci engele kadar, yani *Temir Kazık* yıldızına gidebilir ve oradan geri döner. Bir inanışa göre, Saha Türklerinin tarihinde yalnız bir Oyun dokuzuncu kata ulaşmış ve bugüne kadar da geri dönmemiştir"[56]

[54] Bahaeddin Öğel, **Türk Mitolojisi II,** MEB, İstanbul- 1997, s.11,12

[55] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 72

[56] Saadettin Gömeç, "***Şamanizm Türklerin Eski Dini",*** PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi. 1998, Sayı:4, s. 41

2.5.Şaman Davulu

Şaman giysileri ve tören sırasında kullanılan kimisi gerçek ve kimisi hayali eşyalar ve unsurlar doğrudan doğruya mitolojik olaylara işaret etmektedir. Bu konuyla ilgili en önemli nesnelerden biride şaman davuludur. [57] Şaman, cübbesini olduğu gibi davulunu da kendi isteğine uygun olarak değil, hizmetinde bulunduğu ruhun istemleri doğrultusunda yaptırır. Giysi ve davulun özellikleri, biçimi ve diğer ayrıntıları kendi ruhu tarafından tamamlanır. Ruhun istemlerinden en küçük bir parça dahi eksik olursa, giysi ve davul ayin yapmada kullanılamaz. [58]

Şamanların davul sahibi olmaları koruyucu ruhların isteği ile olur. Hiçbir şaman kendi arzu ve isteğiyle davul yaptıramaz yaptırdığı davulu koruyucu ruh veya ruhlar tarafından kabul edilmedikçe kullanamaz. [59]

Yakutlarda şaman, daha adaylığı sırasında bir davula sahip olur. Kendi alanında üstat olan yaşlı bir şaman, genç şaman adayını, yüksek bir dağın bulunduğu yere ya da bir bozkır alanına götürerek, ona şaman elbisesi giydirip bir davul verir. Bazı durumlarda şaman giysisi ve davulun yapımı için gerekli malzemeyi, şamanın akrabaları ve arkadaşları hediye eder. Adaya verilen bu davul, genelde ata ruhlarından alınan ilham üzerine ya da şamanın hizmetinde bulunduğu ruhun isteğine göre yapılmıştır.

---

[57] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 76

[58] Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini**, Ant Yayınları, İstanbul–2000,s. 25; Cemal Şener, **Şamanizm,** BDS Yayınları, İstanbul–1996, s. 18

[59] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 94

Davul şamanın yeraltına iniş ya da gökyüzüne yükselme törenlerinde, çoğunlukla bir araç olarak kullanılmıştır. Bundan başka çeşitli işler için, örneğin tanrıya ya da ruhlara kurban sunma, bir evi kötü ruhlardan temizleme ya da ölünün ruhunu yeraltına, ölüler dünyasına götürme gibi amaçlarla yapılan Şamanlık seanslarında; davulun ruhlarla ilişkiye girmek, onları yakalamak ya da içine ruhları toplamak, kötü ruhları korkutmak gibi amaçlarla kullanıldığını anlıyoruz.

Ayrıca davul sesinin ritmi ve bu sesin alçalıp yükselmesiyle ayinin gidişini izleyicilere aktarmak, Vecd durumuna geçmeyi kolaylaştırmak gibi amaçlarla da kullanılmıştır.[60] Davul şamana yardımcı olan hayvan-ruhlar gibidir. Bazen o şamanın bineği olarak algılanmıştır. Şaman davulun tek düze sesine uygun olarak göğe çıkar ya da yeraltına iner. Bu işleyişinden dolayı davul, birtakım Türk topluluklarında şamanın atı sayılmıştır. Tören esnasında şamanın ruhu yolculuğa çıkınca davul –at, tokmak - kamçı; sulardan geçerken davul – kayık, tokmak – kürek; göğe çıkarken de bir çeşit kuş ya da kanatlı at olur. [61]

Davulun yapıldığı malzeme de çoğu kere simgesel anlamlar taşır. Ama maddesi genellikle kutsal sayılan bir ağaçtan alınır. Örneğin; Türklerde davulun kasnağının yapılacağı ağaç, genel olarak kayın ve sedir ağacındandır. Aynı şekilde davulun iç tarafındaki sapı da ağaçtan yapılır. Bu ağaç kutsal olan dünya ağacına işaret ettiği için, bu iş için kullanılacak ağacın insan eli değmemiş ya da herhangi bir hayvanın kirletmediği bir ağaç olması gerekir. Davulun derisinde resimler bulunur. Bu resimlerde; dünyada ki ve gökyüzündeki bazı efsanelerle ilgili semboller yer almaktadır. Ay ve güneş resmi, gök kuşağı, fecir ve şafak temsilleri, yıldızlar, Tanrı Ülgeni temsil eden resimler; kuş, geyik ve ağaç vs. şekillerde davulun derisinde yer almaktadır.

---

[60] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 76

Ayin sırasında Şamanın yardımcı ruhlarını davulun iç kısmına topladığına inanılır.[62] Şamanın davulunun tokmağı da tıpkı Şaman cübbesi ve davulu gibi özel bir öneme sahiptir. Ve özel tören ile hazırlanır. Yakutlarda davulun tokmağına *"bulaayah",* Altaylarda *"orbu"* adı da verilir. Tokmak kayın ağacından yahut geyik boynuzundan yapılır. Davula vurulan kısım sesin boğuk çıkmasını sağlamak için samur veya tavşanayağı deri ile kaplanır. Bazı halklarda tokmak yerine doğrudan tavşanayağı kullanıldığı da olur. Tokmağın yüzüne süs olarak halka takılır. [63]

Ayrıca davulun çeşitli yerlerinde kullanılan ve niteliklerine göre anlam kazanan demir ya da bakır nesneler ya da bu türden malzeme de madenin, daha çok demirin kutsallığından dolayı seçilmiştir.[64] Her davul şamanın ölümünden sonra ormana götürülüp parçalanır ve bir ağacın dalına asılır. Şamanın ölüsü de bu ağacın yanına gömülür. Şamanın defni sırasında hususi ayin veya merasim yapılmaz, ilahiler okunmaz.

Ayin yapmak için gerekli olan nesnelerin en önemlisi davuldur. Altaylılar ve Sahalar bu davullarına *"tüngür"* derler. Davul Türkler tarafından tarihin en eski devirlerinden beri kullanılmaktadır. Buna ait Çin kaynaklarında da kayıtlar mevcuttur.

Şaman davullarındaki resimler üzerinde ebekuşağını temsil eden sembolleri sık sık görebiliyoruz. Bu semboller genel olarak "dünyanın orta direği olan Demir-Kazık'ın iki yanına karşılıklı olarak çizilmiş altı yaydan ibaret idiler." Ebekuşağının üzerine yer ve göğü birbirinden ayıran bir çizgi ile ayrılmıştı.[65]

---

[62] Cemal Şener, **Şamanizm**, BDS Yayınları, İstanbul–1996, s. 20

[63] Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini**, Ant Yayınları, İstanbul–2000,s. 27,28,

[64] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 76

[65] Bahaeddin Öğel, **Türk Mitolojisi II,** MEB, İstanbul- 1997, s.93

Ayin sırasında Kamlar ”vecd ve cezbe” halindedir. Bu en önemli özellikleridir. O anda Kam'ın ruhunun göklere çıktığına ya da yeraltına inip, cehennemleri gördüğüne inanılır. Bu gücün gökten bir bulut olarak gelip ebemkuşağı(gökkuşağı) şeklinde kam'ın vücudunu dolduracağı kabul edilir. O yüzden Kam davulunda ebemkuşağı da simgelenir.[66]

Eski Yenisey Kırgızları ye Oğuzlar tarihçi Gerdizî'nin malumatına göre kopuz kullanmışlardır. Bu özelliğiyle de kopuz Türklerin milli çalgısı olmuştur. Yani bugünkü bağlamanın veya sazın atası kopuzdur. Bilindiği gibi Dede Korkut her hikâyesinde kopuzuyla ortaya çıkmaktadır. Ad verirken, dua (alkış) ederken hep Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında 714 yılında, Beş- Balık seferi sırasında ölen amcalarının oğlu Tonga Tigin'in yoğundan(mateminden) bahis vardır. [67]

Her kamın davulu ölümünden sonra bir ormana götürülerek, parçalanıp, bir ağacın dalına asılır. Kamın ölüsü de bu ağacın dibine gömülür. Kamlar mümkün olduğu kadar obadan ve yollardan uzak bir tepeye, hayvan sürülerinin yaklaşamayacağı bir yere gömülürler. Eski inanışlara göre, her kamın evinde iki davul bulunur. Bunlardan biri ayinlerde kullanılır, ikincisi de bir köşede saklanır.

Bazı istisnai durumlarda kamlar davul yerine *yölgö* (küçük yay) bulundururlar. Fakat *yölgö* ile tam bir tören gerçekleştirilemez. Altay Türkleri davul tokmağına *"orbu"*, Sahalar ise *"bula-ayah"* derler. Bu tokmak kayın ağacından veya *sıgun (geyik)* boynuzundan yapılır.

---

[66] Sinan Anadol, ***“Şaman Türkler, Tuva ve Hakasya”,*** Atlas Dergisi, sayı:82, Ocak–2000, s. 45

[67] Sadettin GÖMEÇ; **Şamanizm Türklerin Eski Dini,** PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi. 1998, Sayı:4, s. 44

Davul tören sırasında kamın ruhu dünyayı dolaşırken taşıt görevini ifa eder. Karada gezerken davul at, tokmak kamçı; sulardan geçerken davul kayık, tokmak kürek; göklere çıkarken kuş vazifesindedir. Doğu Türkistan'ın Müslüman bakşıları, davul yerine *dap (def)* ve *dombak* kullanırlar. Ayin yaparken def kamın arkadaşı tarafından çalınır, *dombakı* ise *bakşı* kendisi çalar. Bazı *bakşılar ravab (rübap)* denilen üç telli bir saz ile tören icra ederler. [68]

Bazı yerlerde Şaman davulu yerine yay kullanmışlardır. Kırgız Şamanlarında da davul yerine kopuz kullanıldığı biliniyor. Şaman bir müddet çalıp söyledikten sonra coşku ile asasını sallayarak oynamaya başlarmış iki Şaman aynı anda Şamanlık yaptığı zaman biri çalar, diğeri asasıyla oynarmış. Davulu bulunmayan Şaman dinsel tören sırasında asa kullanırmış.[69]

[68] Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini**, Ant Yayınları, İstanbul–2000,s. 28; Saadettin Gömeç, ***"Şamanizm Türklerin Eski Dini",*** PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi. 1998, Sayı:4, s. 44

[69] Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini**, Ant Yayınları, İstanbul–2000,s. 28

2.6.ŞAMAN ELBİSESİ

Şamanın kendisine yardımcı malzemelerinden biri de üzerinde çeşitli unsurların ve hayvan kalıntılarının bulunduğu şaman elbisesidir. Bulunduğu şaman elbisesidir. Bu elbise onun esrik yolculuğu sıranda biçim değiştirme yeteneğine sahip olduğuna işaret etmektedir. [70] Şamanlar dinsel törenlerde kendilerine özgü şaman elbisesini giyerler. Giysilerin üzerinde çeşitli şekiller ve resimler bulunur. Bu şekillerin önemine inanılır. Örneğin; şaman giysisinin üzerinde bir kuş resmi varsa Şamanın kuş yardımı ile öteki dünyaya uçabileceğine inanılmaktadır. Giysilerdeki bu resimlerin kökeni hakkında değişik görüşler bulunuyor. Kimi araştırmacılar bu şekilleri totemizme bağlarken, kimileri de bu giysilerin bir zamanlar insanları korkutmak amacıyla maske olarak kullanıldığını, zamanla giysiye dönüştüğünü ifade etmektedir.

Şaman giysisi kutsaldır. Bir takım yasakları da vardır. Bu bakımdan herkesin ulaşabileceği, el altında sayılan yerde bulunmaz. Çadırın veya kulübenin özel bir yerinde muhafaza edilir. Şamanlarda giysi, davul ve cin figürleri, çocuk ve kadınlar el sürmesin diye özenle korunmaktadır. Aksi halde bunların sihirlerinin, güç ve kudret veren özelliklerinin kaybolacağına inanılır.[71]

---

[70] Yaşar Çoruhlu, ***"Türk Şamanizm'inde Biçim Değiştirme (Metamorphosis) Olayı Ve Türk Sanatı İle Bağlantısı Üzerine Birkaç Söz",*** Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.I, S.I, Kasım–1997 s. 54,58

[71] Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini,** Ant Yayınları, İstanbul–2000,s. 22,23

Araştırmacılara göre en eski ve özgün şaman elbiseleri hayvan şekillerini taklit eden giysilerdir. Bunu giyen şaman, hem kendi atasını ve hem de gerektiği zaman gerektiği zaman o kuşun ya da hayvanın şekline girebileceğini göstermektedir. [72] Şaman elbiseleri çeşitli Türk topluluklarında hep aynı unsuru içermez. Bazen amaca göre elbisenin üzerine takılan nesneler değişebilir. Genellikle deriden olan elbise düğmesiz ve önü açık olarak dikilmiştir. Kışın bir gömlek üzerine, yazında çıplak beden üzerine giyilir. Deri kemer ya da kuşak kullanılır. Elbise üzerine çeşitli simgesel anlamları olan motifler ya da şekiller yine değişik şeyleri temsil eden demir ya da bakır nesneler yer alır. (Şamanın âlemleri, dünyayı ve insanların canını, sonuçta evrenin yansımasını görmesini sağlayan manevi ayna), güneşi ve ayı temsil eden rozet ya da daire şeklinde kesilmiş nesneler elbisenin üzerine iliştirebilir. Güneşi temsil eden yuvarlak delik şeklinde nesne şamanın yeraltına inmek için kullandığı deliğin yerine geçebilir. Şamanın omzunda ayrıca onun zorluklara olan dayanıklılığı ve gücünü simgeleyen bir demir zincir bulunmaktadır. Elbise üzerine takılan demir nesneler kötü ruhların saldırılarına karşı bir kalkan vazifesi görür. Madeni nesnelerin canlı olduğu düşünüldüğü için bunların paslanamayacağına inanılır.

Bazı şaman elbiselerinde, tören esnasında yardım alınan hayvan ruhlara işaret eden tavşan, sincap ya da daha başka hayvanların derileri, kuş tüyleri ya da pençeler asılabilir. Kimi zamanda elbisenin kollarına ya da göğüs kısımlarına kol ve kaburga kemiklerini temsil eden ve genellikle tekrar dirilişe işaret eden şekillerde dikilmektedir. Bunlar bazen kol, bacak ve kaburgaları temsil eden ve genellikle tekrar dirilişe işaret eden şekillerde dikilmektedir. Bunlar bazen kol, bacak ve kaburgaları temsil eden şeritler ya da çubuklar olabilir.

Altay Şamanlarının elbiselerinde *Yutpa* denilen yeraltı canavarı ya da yılanını temsil eden kurdeleler de bulunabilir. Yine Altayların şaman elbiselerinde bazen su altındaki dünya dalışı temsil eden figürler yer alır.

---

[72] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.71

Pazarık kurganları gibi çeşitli kurganlardan çıkarılan su kuşu tasvirlerinin şamanın su altına dalışını ya da yaratılış esnasında denizin altından yaratma işleminde kullanılacak toprağı getiren hayvanı temsil ettiğini söyleyebiliriz. [73]

[73] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.73–74

II. BÖLÜM

3. TÜRKLERDE ŞAMANİZMİN GELİŞMESİ

Türklerde Şamanizm eski çağlardan beri deva etmektedir. Çin kaynakları Hun kültüründen bahsederken tapınakları hakkında bilgi veriyorlar. Bu bilgilere göre Hakanın karargâhındaki tapınakta her yılın başında ayin yapılırdı. Bu ayine Hunların yirmi dört boyunun Başbuğları istiğrak ederlerdi. Yılın beşinci ayında Lung-çeng şehrinde toplanırlar, atalarına, Gök Tanrı'ya yer-su ruhlarına kurban sunarlardı. Sonbaharda, atların iyi beslendikleri zaman, orman yanında toplanıp etrafı dolaşırlar o ahalinin ve hayvan sürülerinin sayısını kontrol ederlerdi. Hakan her sabah çadırında çıkıp güneşe ve aya tapardı.[74]

Asya Hunları ilkbaharda Lug-ç'eng bölgesinde yer-sulara kurban sunarlardı. Tan-hu (Hun hükümdarı gündüz güneşe, gece dolunaya tazim ederdi. Hunlar, Göktürkler, yapacakları işte başarı şansını ayın, yıldızların hareketleri ile kontrol ederlerdi. Tabgaç'lar da Hunlar gibi ilkbahar ve sonbaharda atalara kurban keserlerdi. Ve tapınak yeri olan "taş- ev içinde sundukları kurbandan sonra civara kayın ağacı dikerlerdi ki bunlardan kutlu orman meydana gelirdi. [75]

---

[74] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 2, Abdülkadir İnan, **Eski Türk Dini**, MEB, İstanbul – 1976, s.25

[75] İbrahim Kafesoğlu, "***Eski Türk Dini"***, Türkler Ansiklopedisi, s. 294

Hunlardan sonra Orta Asya da devlet kuran muhtelif sülalelerden bahseden Çin kaynakları bunlarında Gök Tanrı'ya yer-suya, güneşe ve aya kurban sunduklarını yazmışlardır.[76]

İskitlerin Şamanist olduğunu Herodotos'un verdiği bilgilerden öğreniyoruz. Herodotos, şaman seansına benzeyen bir örnek vermemekte ancak İskitlerde değişik büyü türleri olduğunu açıklamaktadır.[77] Bunlar arasında hasta hükümdarın başucuna çağırılanlardan, geleceği tahmin edenlerden, kadınlığı ve hamileliği taklit eden böylece erdişleri ve daha sonraki zamanların doğuran erkeklerini hatırlatan erkek-kadın Şamanlardan yani Enere'lerden söz etmektedir. Ancak bu büyücüler ne şamanınkine benzer kehanette bulunuyorlar nede onların yöntemleriyle tedavi ediliyorlardı. Herodotos ayrıca İskitlere sevinç naraları attıran Pazarık kurganlarının da doğruladığı gibi tütsülerde kenevir tohumlarının kullanımına işaret etmektedir.

K. Meuli ise, Herodotos'un arınma diye algıladığı işlemin aslında uyarı sonucunda gelişen bir esrime hali olduğunu kanıtlamak isterken, bunu şamanın ölü ruhun taşıyıcısı rolünde olduğu ayrıca ve Rodlov'un Altaylarda gözlemlediği ünlü seanslara paralel görecek kadar ileri gitmiştir. İskitler Şamanizm'i bildiğine göre Bozkırların bütün göçebeleri de Şamanizm'i biliyor olmalıdır. [78]

---

[76] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 3 Abdülkadir İnan, **Eski Türk Dini**, MEB, İstanbul - 1976

[77] Herodotos, **Herodot Tarihi**, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul–2002, s.53

[78] Jean Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul–2001, s. 69

M.S. III. Yüzyılda ortaya çıkan Toba sülalesi devrinde de Hun kültleri devam etmiştir. Toba'lar "Siyenpi âdeti üzerine İlkbaharın ilk ayında Gök Tanrı'ya, doğu tarafında bulunan tapınakta atalara kurban keserler; sonbaharın ilk ayında Göktanrıya kurban ayini yaparlardı.[79] VI. Yüzyılda büyük Türk devletini yeniden kuran Göktürk sülalesi Şamanist boyların yetiştirdiği sülaleydi.[80]

Orhun Kitabelerinde Türklerin faydasına çalışan yer-sular tabiri oldukça sık geçer ki, bu da Göktürk çağında Türk topluluğunun *"kutsal kitabelerde"* saydığı yeryüzü avarızını da ayrı birer ruhun varlığını kabul ederek onların yardımcı iyiliksever kuvvetler olduğuna inanıldığını ispat eder. Bunların arasında en önemlileri, dağ, orman ve ağaç, ateş ve ocak kültleriydi. [81]

Göktürk Devletinin Uygur sülalesinin eline geçtiği tarihe kadar VII. Yüzyılın son yarısına kadar Orta Asya'nın Kuzey bölgelerinde Şamanizm hâkim konumdaydı. Batıdan ve güneyden gelen kitaplı dinlerin tesirleri yok denecek kadar azdı. Göktürklerden egemenliği alan ilk Uygur Hakanları Kül Bilge ve Moyun Çur Şamanist idiler. Uygur Hakanlarından Bökü Han 763 de Uygurlar arasına Manihaizm mezhebini soktu. Uygur sülalesinin hâkimiyeti çağında Manihaizm ve Budizm'in koyu Şamanlığın vatanı olan Altay, Ötüken ve Baykal çevrelerinde kendilerine zemin bulamadıkları muhakkaktır.

---

[79] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 3 Abdülkadir İnan, **Eski Türk Dini**, MEB, İstanbul – 1976, s.25

[80] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 3 Abdülkadir İnan, **Eski Türk Dini**, MEB, İstanbul – 1976, s.26

[81] İbrahim Kafesoğlu, "***Eski Türk Dini"***, Türkler Ansiklopedisi, C,III, Ankara 1992, s. 294

Uygurlardan hâkimiyeti alanı Kırgızların Kuzey sınırı Angara Tonguzka Irmaklarının Yenisey'e döküldüğü yer olduğu tahmin ediliyor ki buna göre Uygur devletinin Kuzey sınırı buraya kadar uzanmış olacaktır. Çünkü Kırgız ülkesi 758 yılında Uygur Devletinin egemenliği altına girmiştir. Ancak Kırgızlar Uygur Devletine karşı hep isyan durumunda oldular. 840 yılında Kırgızlar, Uygurları Moğolistan'dan çıkardılar. Ve Orta Asya'nın doğusunda Kırgız Devleti kurdular. Mani dinini kabul eden Uygurlar Türkistan'a yerleştiler.

Çin kaynaklarının verdikleri bilgilerden anlaşıldığına göre Kırgızlar Şamanist idiler. Tanrılara-ruhlara kırlarda kurban sunarlardı. Kurban ayini için muayyen zamanları yoktu. Şamanlarına Kam derlerdi. Sulara, ağaçlara kurban sunarlardı. IX. Ve X. Yüzyılda Kırgızlar Çin ve İslam kaynaklarının verdikleri bilgilere göre Şamanist idiler. Gerdizi'nin verdiği bilgiye göre Kırgızlar, ölülerini yakarlar. “ateş eşyanın en temizidir. Ona düşen şey temizlenir. Ateş ölüyü pislik ve günahlardan temizler” der. [82] Yine Türklerden bahsederken “onların senede bir gün bayramları vardır. Bu gün her köy putlarıyla bir gözü veya ağaçlar bulunan bir yere çıkarlar. Bu ağaçlara kurban keserler. Oklarla fal bakarlar sonra aralarından bir adam putların yanına varır. Bu kişi kâhindir. Bir müddet putların etrafında döndükten sonra onların huzuruna çıkar iyilik ve kötülükten haber verir. Bu kâhin tanınmış bir sülaledendir.” Der. XI. Yüzyılda İrtiş Irmağı boylarında yaşayan Kimek –Kıpçaklar, Gardizi'ye göre, İrtiş Irmağına taparlar, Su Kimeklerin tanrısı derlerdi. [83]

XI. Yüzyılda Hazar Denizi ile Aral gölü arasında yaşayan Oğuzlar arasında İdil Bulgarlarına geçen İbn Fadlan'ın verdiği malumata göre Oğuzlar, İslam ülkesine yakın komşu bulundukları halde, Şamanlıkta direniyorlardı.

---

[82] Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, TTK, Ankara–2001 s.78

[83] "A.g.k. s.9

Oğuzların defin törenleri tıpkı Göktürklerin gibi idi; mezar üzerine kurgan yaparlardı; balbal dikerler, yog-aş töreni yapıp kesilen hayvanların derilerini kuyrukları ile beraber sırıklara asarlar ölülere kurban sunarlardı. İbn Fadlan Başkurt Şamanizm'ine dairde bazı bilgiler vermektedir. Bu malumata göre Başkurtlar kış, yaz yağmur, rüzgâr, ağaç, hayvan, insan, su, gece, gündüz, ölüm, hayat ve yer gibi varlıkların her biri için ayrı ayrı birer tanrı bulunduğuna en büyük tanrının da gökte yaşadığına inanırlardı.

Ebu Dülef IX-X. Yüzyıllarda Yedisu'da Sırderya Irmağının doğu bölgesinde hâkim olan Karluk Türklerinin yanmayan ağaçtan yapılmış tapınakları bulunduğunu, duvarlarında eski Hakanın suretlerinin ters olduğunu haber vermektedir.[84] Maksidi, Türklerden bahsederken onlar arasında kar, dolu yağdıran, rüzgâr estiren kişiler olduğu söylenir. Kararlarının çoğu koyunun kürek kemiği falına göre alınır.[85] Moğol istilasından sonra Şamanizm'e dair bilgi daha çoktur. Birçok yazar Moğolların ve onlarla beraber gelen Türk boylarının gelenek ve göreneklerinden bahsederken Şamanizm hakkında bilgi vermişlerdir. Moğollar arasında başka dini inançlara sahip olanlar olsa da çoğunluğu Şamanist idiler. Moğol istilası Orta Asya ve Volga Havzası Müslümanlarında, ölmek üzere olan Şamanizm kalıntılarının tekrar canlanmasına sebep olmuştur. Moğol devrinde Şamanizm üç büyük dinin, İslam, Hıristiyanlık ve Budizm'in mücadelelerine sahne oldu. Orta Asya'da ve İran'da Hıristiyanlık XIV. Yüzyılda İslam dinine Mağlup oldu. Hıristiyanlık İç Moğolistan'da ve Yedisu'da mezar taşlarından başka hiçbir iz bırakmadan çekip gitti. Moğolistan'da Budizm zafer kazandı. Şamanizm Budizm ve İslam dinlerine bir sürü kalıntı bırakarak ancak Sibirya ormanlarında ve Altay dağlarında barınabildi.[86]

---

[84] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 10 Abdülkadir İnan, **Eski Türk Dini**, MEB, İstanbul - 1976

[85] Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, TTK, Ankara–2001 s.197

[86] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 12, Abdülkadir İnan, **Eski Türk Dini**, MEB, İstanbul - 1976

3.1.Gök Tanrı

Gök Tanrı dini yalnızca Türklerde görülür. Bu inanç sisteminde Tanrı en yüksek varlıktır. Türklerde yeri ve göğü yaratan tek ve büyük bir yaratıcı vardı. Ayrıca yer ve gök ikisi de birbirlerine bağlı kutsal birer varlık idiler yerde gökte insanlara, özellikle Türklere iyilik getirirlerdi. Yer de, gök de insanlara özellikle Türklere iyilik getirirlerdi. Gerek Gök Türk gerekse sonra ki çağlardaki Türkler yardım isteyecekleri zaman hem gökten hem de yerden, her ikisinden bir den yardım dilenirdi. Gök ve Yer şeklinde söyleyen eski Türkler Gök'ü öne getirmek yolu ile ona daha fazla önem veriyorlardı. Sonradan biz ise, Gök ve yer şeklinde söylemeye başladık. Bu söyleyiş tarzımızda eski önasya Türkleri ile İran'ında tesirleri vardı. Türkler göğe *Tengri* veya *Tenri* derlerdi. Buda bizim *Tanrı* sözümüzün karşılığıdır.[87] Göktürklerin bir hakanlık kurması onun yüzünden olmuş, Hakan Türklere onun tarafından gönderilmiştir. Savaşlarda Tanrını iradesi üzerine zafere ulaşılır. Tanrı emreder, uymayanı cezalandırır. Doğum, ölüm onun iradesine bağlıdır.

Eski Türk inancına göre, ebedi ve her şeyin yaratıcısı olan Tanrı tektir. Herhangi bir şekle sokulamaz. Dolayısıyla putlar ve putların konduğu tapınaklar yoktur. Eski Türk inancına göre Tanrı bütün vasıfları ile manevi, büyük tek kudret halindedir. Güneş, ay, yıldızlar ateş ve yer sular yardımcı kutsallar durumundadır. [88]

Türk-Moğol halklarında çeşitli şekilleri ile tanrı kelimesi, eskiden *"gök"* ve *"ilah"* anlamında kullanılmıştır. Bazen *"ruh, put, tanrısal güç"* anlamlarında da gelir.

---

[87] Bahaeddin Öğel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, TDAV, İstanbul–1998 s. 163–164

[88] Gülçin Çandarlıoğlu, **İslam Öncesi Türk Kültür Tarihi ve Kültürü**, TDAV, İstanbul–2003, s. 98

Anlaşıldığına göre, Türk-Moğol halklarında başlangıçta doğrudan doğruya “gök”e tapılmıştır. Bu olasılığı güçlendiren örnekler, onların komşuları olan Çin, İran ve Fin halklarında da vardır. Nihayet Asya’nın kuzey bölgesinde bazı halklarda “gök” için kullanılan kelimenin aynı zamanda “Gök-Tanrı’yı” ifade ettiği görülür. Şamanlığa bağlı bulunan halklarda Gök-Tanrı, göğün belirli bir katında ve insana benzeyen kişileştirilmiş bir varlık olarak tasarlandığı için, kavram bakımından herhangi bir karışıklığı önlemek amacıyla, artık yalnızca “Gök=Tanrı” diye çağrılmayıp, başka başka adlar ile anılmıştır. Nitekim örneğin Altay Türkleri bu varlığa Ülgen (Ulgen, Ülgön) “ulu” ya da Bay Ülgen “zengin ulu” adını verirler.[89]

Gök Tanrısı, bazen gökle özdeşleştirilmekle beraber, daha yaygın olarak evrenin gökte oturan yaratıcısı olarak algılanmıştır. Ancak yaratılıştan sonra göğe çekilmiş, temsilcisi olan başka tanrıları yeryüzüne göndermiştir. Bununla birlikte insanlardan mutlak bir biçimde uzaklaşmamıştır, darda kaldıklarında insanlar yine ona başvurmaktadır.[90] Gök kelimesine yazıtlarda ender rastlanmaktadır. Orhun yazıtlarında iki *Eleges* yazıtında ise bir kere karşılaşılmaktadır. Orhun yazıtlarında “Türk Tanrısı” tabiri kullanılmaktadır. Buna karşın çok sonra ortaya çıkan *Oğuzname’de* sık sık yinelenir. [91]

Eski Türk lehçelerinde tanrı, *tengere, tangara, ture, tenegere* gibi değişik şekillere bürünen Tengri sözcüğü hem göğü hem de gök tanrıyı ifade ediyordu.[92] Türkler “tanrı” için kök tengri ya da tengri kelimelerini kullanmışlar, kök kelimesini tek başına *“tengri”* için kullanmamışlardır.[93]

---

[89] Sadettin Buluç, “***Şamanizm*”.** İslam Ansiklopedisi, C. 11, MEB, İstanbul–1970, S. 331,332

[90]Mircea Elaide, **Kutsal ve Din Dışı,** (çeviri, M.Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara – 1991, s. 97,98

[91] Jean Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı, İstanbul–2001, s.120

[92] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.73,74; Hikmet Tanyu, **İslamlıktan önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, s. 9; Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s.26,29

[93] Barutçu Özönder, - F. Sema (1998) **Yenisey Kitabeleri ve Yer-sular” Türklük Bilgisi Araştırmaları: Hasibe Mazıoğlu Armağanı II**, Harvard, Cilt 22, 171,172

Aslında bu kelimenin çok yaygın bir şekilde kullanıldığı kesindir. Özellikle başta Osmanlıca ve Komanca olmak üzere birçok Türk lehçesinde göğün ismi olmuştur. Codex Comanicus'ta kök kelimesi Latinceye caelum olarak ve Tengri de deus olarak çevrilmektedir. Kök kelimesinin tam anlamı çok tartışılmıştır ve bunun maviden çok gri anlama geldiği kabul edilmektedir. Göğün o denli özel bir rengini hatırlatmaktadır ki, kök göğü adlandırmadan önce "göksel" anlamını kazanmıştır.

Türkler kendilerini Kök Türk olarak adlandırmışlardır. Ayrıca göğe sıkı sıkıya bağlı veya gökten gelen nesnelere mavi, , kök köke demişlerdir. Daha yakın zamanlara kadar, büyük göksel tanrı ile mavi renk arasındaki ilişki açıkça hissedilmektedir. Ülgen yolu, Altay dağlarında mavi bir yoldur. [94]

VI-VIII. yüzyıllarda Büyük Göktürk imparatorluğunun başında bulunan Türk sülalesinin Gök Tanrı hakkında inanç ve telakkileri epeyce gelişmiş ve olgunlaşmış olduğu bıraktıkları yazılardan anlaşılmaktadır. Bu yazıtlarda hakan ve beyleri, Türk milletine yaptığı iyilik ve yardımları için, tanrıya içten minnet ve şükranlarını ifade ediyorlar.

Hakanları tahta çıkaran, Türklere zafer kazandıran, felaketlerden koruyan Türk tanrısı Gök Tanrıdır. Türklerin büyük başarılarından bahsederken hakan ve beyler daima Tanrının inayeti ile demeyi ihmal etmemişlerdir.[95] Gök Tanrı inancı özellikle büyük imparatorlukların kurulduğu devirlerde genel bir kült olarak kabul edilmiştir. Gök Tanrı da Tanrıların en büyüğü sayılmış olmalıdır. Orta Asya'da kurulan sülalelerin hepsinde Gök Tanrı kültünün bulunduğu Çin kaynaklarından da anlaşılmaktadır.

---

[94] Jean Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı, İstanbul–2001, s.120

[95] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 26

Örneğin Çin resmi tarihi Wey-Şu'da beşinci ayın onuncu ve yirminci günleri arasında halkın nehir kenarlarına toplanarak göğün ruhuna kurban sunması, Türklerde eskiden beri Gök Tanrı fikrinin bulunduğunu gösteriyor.[96]

Çeşitli kaynaklarda Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar gibi büyük Türk topluluklarında, Göktürk inancının baskın olduğu anlaşılmaktadır. O her şeyin yaratıcısıdır. Ezeli ve ebedidir.[97] X. yüzyılın çeyreğinde Oğuzları müşahede eden İbn Fadlan Oğuzların "bir Tanrı" dediklerini haber vermektedir. Onun anlattığına göre Oğuzlardan biri zorluk görür. Yahut hoşuna gitmeyen bir işle karşılaşırsa başını göğe kaldırarak "bir Tanrı" diyor ki bir Allah demektir. Yine İbn Fadlan'ın Başkurtlara verdiği malumattan anlaşıldığına göre bu kavim on iki Tanrıya ve bununla beraber en büyük Tanrı'nın gökte bulunduğuna inanırdı. Oğuzların "bir Tanrı dedikleri tanrı ve Başkurtların gökteki büyük tanrıya inanmaları bugünkü Yakutların *Ürüng, Artoyon* ve Altayların *Ülgen* hakkındaki tasarruflarından farklı olmamıştır.

Bugünkü Şaman dualarının bazılarında "bu gökteki bir tanrıya " hitap ediliyorsa da bu dualar başından sonuna kadar tetkik edildiği zaman bu "bir Tanrı" tabirinin Şamanist için boş bir sözden ibaret olduğu derhal anlaşılır. Şamanistler bu "bir Tanrı" tabirini İslamlardan yahut Hıristiyanlardan almış olabilir.[98] Çin Kaynaklarının verdiği bilgilere göre, " Göktürkler, her yaz ileri gelen devlet adamlarını toplayıp, ilk çıktıkları mağarada kurban merasimi yaparlardı. Aynı zamanda beşinci ayın ortasındaki on günlük devrede bütün diğer insanlar toplanır, sel halinde Gök Tanrı'ya kurban sunup ibadet ederlerdi. Beraber ruhlara ve Tanrıya saygı gösterirler.[99] Gök Tanrı'nın sanat tarihindeki tasvirleri daha çok simgeseldir.

---

[96] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s,19, L.N. Gumilev, **Eski Türkler**, (çeviri; Arsen batur), s.129

[97] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.19,20

[98] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 28

[99] Ahmet Taşağıl, **Gök – Türkler I,** TTK, Ankara – 2003, s. 98

Bunun güzel bir örneği, Orta Asya'da ak *öy* ya da boz *öy* olarak adlandırılan yurt denilen çadırlardır. Bir mikro kozmos sayılan meskenin ve özellikle çadırların mimariden önemli etken ve basamak olması da bundan kaynaklanmaktadır.[100]

Türklerde, aslında bir tek gök değil birçok Gökler vardı. Güneş, ay ile yıldızların dolaştıkları gökler de, hep birbirinden ayrı göklerdi. Yeri ve göğü yaratan büyük yaratıcı ise bütün göklerin üstünde, kendi göğünde oturuyordu. Ama bütün bu göklerin hepside tek deyimde yani *Tengri* sözünde toplanıyorlardı.[101]

---

[100] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.21,22

[101] Bahaeddin Öğel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, TDAV, İstanbul–1998 s.163,164

3.2.Güneş ve Ay Kültü

Türkler, güneş ve güneşin doğduğu doğuya saygı gösterirdi. Doğu güneşin doğduğu yer olduğu için Türkler doğuya büyük önem verirdi. Batı ise Ay'ın bir sembolü halinde idi. Türklere göre güneş, aydan daha önemli idi.[102] Altay Türklerine göre, başlangıçta güneş ile ay var olmadıkları halde, sonradan Tanrının gönderdiği bir varlık, göğe madeni iki büyük ayna koyarak dünyayı aydınlatmıştır. Türk-Moğol halklarında bu iki göksel ışık kaynağı hakkında çeşitli efsaneler anlatılır. Bazı halklarda güneşle aya bakarak gaipten haber veren falcılar da vardır. Şaman cübbesine güneşi ve ayı simgeleyen madeni levhaların takılması, bununla ilgili görülmektedir. Radloff'un yazdığına göre, Türk halklarının çoğunda güneş dişi, ay erkek olarak tasarlanır. Altay şamanı göğe çıkarken 6. katta ay ada *"ay baba*"yı selamlar. Yakutlar, ayın küçülmesini, efsanevi ayılarla kurtların onu yemesine bağlarlar. Altay Türklerine göre de, ay tutulması, *yelbegen* denilen bir canavarın ayı yemesinden ileri gelir. Bu korkunç varlığı kovmak için havaya taş, silah atılır, teneke çalınarak gürültü yapılır. Bu gelenek Anadolu'da hala yaşamaktadır.[103]

Orta Asya kavimlerinde güneş ve ay kültü bulunduğu eski çağlardan beri malumdur. Altaylı Şamanistler güneşe and içerler, Müslüman Türklerden Mişer ulusu güneşe yemin eder. *"kuyaştır* ant ediyorum " derler.

Altaylılara göre güneş ana, ay atadır. Güneşi yerde ateş temsil eder. Yakut masalarında anlatıldığına göre büyük kahramanlar güneş ve ayın himayesi altında bulunurlardı. [104]

---

[102] Bahaeddin Öğel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, TDAV, İstanbul–1998 s.166, Bahaeddin Öğel, **Türk Mitolojisi II**, M.E.B., İstanbul- 1997, s. 47

[103] Saadettin Buluç, "***Şamanizm"*****,** İslam Ansiklopedisi, C. 11, MEB, İstanbul–1970, s. 325

[104] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 29

Azerbaycanlı Türk araştırmacı M. Seyidov'a göre Eski Türklere ait Tanrı sözcüğünün kökü *tan(g)*'dır. Eski Türk yazıtlarında ve birçok çağdaş Türk lehçesinde *tan*, güneşin doğduğu yerdir. Bu nedenle tanrı sözcüğü güneşle ilişkilidir ya da güneşi çağıran, doğmasını sağlayan anlamındadır.[105]

Şamanistlerin inançlarına göre güneş ve ay ile kötü ruhlar mücadeleye kalkışırlar, bazen yakalayıp karanlık dünyasına sürüklerler güneş ve ayın tutulmasının sebebi budur. Bütün Türk lehçelerinde küsüf ve hüsuf hadisesinin "tutulmak" ile ifade edilmesi de eski bir inancın izini taşımaktadır. Güneş ve ay tutulduğu zaman Şamanistler bunları kötü ruhun elinden kurtarmak için bağırıp çağırırlar, davul çalarlar. Bu gürültü patırtıların kötü ruhu korkutacağına inanırlar.

Yakutlara göre güneş ve ay iki kardeştir. Her ikisi de tanrıdır. Bazı kahramanlar ay ve güneşin lutfiyle türemişlerdir(künden aydan törüttüleh). Şaman cübbesinde ve külahında güneş efendinin (kün Toyon'ın), sembolü olarak, demirden veya gümüşten halkalar bulunur.[106]

Yıldızlardan Zühre yıldızı takdis edilir. Abakanlı kamların ilahilerinden anlaşıldığına göre Solbon yıldızı Tanrı sayılmaktadır.[107] Güneşe tapınma çeşitli Türk topluluklarında olduğu gibi kazaklarda da yaygındı. Birçok kazak efsanesi ve geleneğinde bu konuya örnek oluşturacak kanıtlar vardır. Bir kazak efsanesinde eskiden güneş ve ayın iki güzel kız olduğu anlatılmaktadır. Bunlar birbirini kıskanıyormuş, güneş ayın yüzünü tırmalamış ve böylece ayın yüzündeki lekeler oluşmuş, öte yandan ayda güneşe yaklaşmıyor ve onu uzaktan kızdırmaya

---

105 Mireli Seyidov, **Gam -Şaman ve onun Gaynaglarına Umumi Bakış**, Bakü, 1994s. 52, Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s

106 Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.23, Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 29

107 Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 29

çalışıyormuş. Yine başka bir gelenekteyse Hunlarda olduğu gibi nevruz gününde Kazak kadınları güneş doğunca ona eğilerek selam verirler.[108]

Şamanistlerin yıldırım ve şimşek hakkındaki tasavvurları çok karışıktır. Altaylılara göre yıldırım, şimşek ve başka tabiat tezahürleri hep Ülgenin kudreti ve iradesine bağlı hadiselerdir. Bazı Şamanistlere göre ayrıca yıldırım tanrısı vardır. Bu tanrı yerdeki kötü ruhları takip eder, kötü ruhların saklandıkları ağaçlara ateşini gönderir, yıldırım düşer, yıldırım düşen ağaçtan bir parça alınıp saklanırsa o yere kötü ruh giremez.

Orta Asya kavimlerinde güneş ve ay kültü de vardır. Altaylı Türkler ve Müslüman Türklerden Mişerler arasında güneşle yemin etme âdeti bulunur. Altaylılara göre güneş ana, ay da atadır. Güneşi yerde ateş temsil eder. Bazı Saha masallarında büyük kahramanlar güneş ve ayın himayesi altındadır.
Onların inancına göre zaman zaman güneş ve ay kötü ruhlarla mücadeleye girişirler. Eğer yenik düşerlerse güneş ve ay tutulması gerçekleşir. Güneş ve ay tutulması olduğunda Altay Türkleri bağırıp, çağırırlar, davul çalarlar.

Bu gürültülerin kötü ruhları korkutacağına inanılır. Sahalara göre güneş ve ay iki kardeştir. Her ikisi de üstün özellikleri olan ilahlardır. Oyunun cübbesinde güneşin sembolü olarak demirden ve gümüşten yapılan halkalar vardır. Yıldızlardan da Çolpan kutludur.

---

[108] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.24

Bugün Şamanist olduğu söylenen Türklerin yıldırım ve şimşek hakkında da ilginç düşünceleri mevcuttur. Bunlara göre yıldırım ve şimşeğin hareketleri Ülgen tarafından kontrol edilmektedir. Yıldırım düşen ağaçtan bir parça alıp, saklanırsa, o yere kötü ruhlar giremez. Tuva Türkleri yıldırım ve şimşek çaktığında saçı saçarlar. Çin kaynaklarının Uygurlar hakkında verdikleri bilgilere göre, onlar yıldırım düşmesinden hoşlanırlardı. Gök gürledikçe bağırıp, çağırırlar ve göğe ok atarlardı. Bir yıl sonra yıldırım düşen yerde toplanıp, bir koyun keserek oraya gömerlerdi. [109] Bazı Altay halklarına göre, gök bir çadır şeklindedir. Yakutlar ise göğü üst üste gerili birçok deri tabakalarından oluşmuş olarak tasarlarlar. Onlara göre yıldızlar, bu tabakalardan gök ışığını sızdıran deliklerden başka bir şey değildir. Kuzey yarımküresinde yaşayan halklar, göğün bir merkez etrafında döndüğünü sanarak bu noktaya "yer göbeği"'ne karşılık olmak üzere "gök göbeği" demişlerdir. Kutup yıldızına yakın olarak düşünülen bu nokta, gök kubbenin bağlandığı bir yermiş gibi tasarlanmış ve bunun için kuzeyde yaşayan halklar kutup yıldızına "çivi, gök çivisi, çivi yıldız" gibi adlar vermişlerdir. Göğün kendi ekseni çevresindeki bu garip dönüşü, onun daha sağlam bir desteğe dayanmış olacağı tasarısını doğurmuştur. Bu nedenden kimi halklar, göğün büyük bir sütun ya da eksenin ucunda döndüğünü sanmışlardır. Nitekim Kırgız, Başkırt ve Batı Sibirya Türk halklarının kutup yıldızını "Demir-kazık", Moğol ve Tunguzların ise "Altın-direk" diye adlandırmaları bundandır.

Denildiğine göre, tanrılar atlarını bu kazığa bağlarlar. Harva, Altay Şaman'ın gök gezisi sırasında tırmandığı direk ya da ağaç gövdesinin, gök eksenini simgelediği düşüncesindedir. Denildiğine göre, Asya'da Gök-tanrıya dua edilen ya da kurban sunulan yerlere dikilen sütunlar da aynı şeyi gösterir. Genellikle yıldızların kutup yıldızına ya da dünyanın eksenine bağlı bulunduklarına ve bu bağlar kopunca birtakım korkunç olayların ortaya çıkacağına inanılır. Yakutlar Zühre yıldızını Ürgel'e (Ülker) âşık, güzel bir bakire olarak düşünürler.

---

[109] Saadettin Gömeç, "***Şamanizm Eski Türk Dini"***, PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi. 1998,Sayı:4, s.43

Gökte ikisinin karşılaşması, fırtına ve yağmur yaratır. Oysa Buryatların *Solbon* dediği bu yıldız, efsanelerde erkek olarak geçer. Onlara göre Solbon, atı çok sever. Buryatlar onun bir at sürüsüne sahip olduğundan bile söz eder, ve onu atların koruyucu ruhu sayarlar. Bundan dolayı ilkbaharda atlar tımar edilip taylara damga vurulurken, Solbon'un adına havaya *tarasun* denilen bir içki serpmek ve ayrıca ateşe et ya da bulamaç etmek adettir. Nitekim eskiden bu yıldıza at bile kurban edilmiştir.[110]

Kengeres soyundan aslen Türk veya Türkleşmiş Buharhudatların sarayında, Çinlilerin, Hunların ve Türklerin taptığı Yetiken yıldız manzumesinin yedi yıldızını temsil eden yedi sütun vardı. Saray böylece Gök Tanrısının sarayı sayılan Yetiken'e teşmil etmişti. Türklerden Çiğillerin Kuyaş(Güneş) adlı bir şehri bulunuyordu. Ve çiğiler güneş ile yıldızlara tapıyorlardı. Aral gölü kuzeyinde ki Kimekler ise, Güneşe ve meleklere tapmakta idiler. Türk hükümdarının bulunduğu Fargana'nın başkentinde bir güneş tapınağı vardı.[111]

[110] Sadettin Buluç, *"**Şamanizm**",* İslam Ansiklopedisi, C. 11, MEB, İstanbul–1970, S. 325–326

[111] Emel Esin, ***"Batı Türk ve Uygur Yerleşik Medeniyeti (M. VI – XIII. Yüzyıllar)",*** Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul–1978, S.125,126

3.3.Ülgen

Kırgız-Kazak lehçesinde "Ülken" kelimesi büyük ve ulu anlamlarını ifade eder. Buryat dilinde Ülgen kelimesi yerin sıfatı olarak *"Ülgen jixe diada*" harfiyen *"Ülgen-uluyer"* demek olup aşağı yukarı " anamız yağız yer" anlamına gelir. Buna göre eski Şamanizm de Ülgenin yer tanrısına ad olduğu anlaşılır. Ülgen, büyük ve ulu tanrı olarak ancak Altaylarda muhafaza edilmiştir.[112] Anohin'e göre Ülgen gökkuşağının yaratıcısıdır. İnsanların, vahşi ve evcil hayvanların ise baş, kirpik ve göbeğini yaratmıştır. Ayrıca insan barınağını, otlak ve yaylaların yaratıcısı da Ülgendir.

"Göbekliyi yaratan,
Kirpiliyi biçip salan,
Aygırlı at sürüsü yaratan,
Çeşit, çeşit otlar yaratan,
Otlaklı yerde bize mal yaratan,
Başkentli yurtlar kurduran."[113]

Altay Şamanistlerinin dua ve ilahilerinden anlaşıldığına göre en büyük tanrı Ülgen'dir. Güney Altay Şamanistleri buna Kuday derler.

Kuzey Batı Moğolistan'da yaşayan Soyutlar (Urenha) büyük tanrı olarak "Kayrakan'ı" tanırlar. Katanov'a göre "Kayrakan" büyük han demektir. Bazı kamlara göre "Kayrakan " bütün tanrıların büyüğüdür.

---

[112] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 32

[113] A.V.Anohin, **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**, Konya–2006, s. 11

Ülgen, Kızagan ve mergen bunun oğullarıdır. Şaman dualarında ise kızagan ile mergen adını taşıyan iyi ruhlar Ülgen'in hizmetinde bulunan ruhlardır. Şaman dualarından anlaşıldığına göre Kayrakan muayyen bir tanrının adı değil, fakat büyük ruhların sıfatıdır. Bazı şamanlar kötü ruhların başkanı olan erlik'e hitap ederken de *"kayrakan"* derler. "*kayrakan"* adını taşıyan mukaddes dağlar vardır.[114] Bir iyilik ilahı olan Ülgen, ay, güneş ve yıldızlardan yukarıda yaşar, Ülgen'in bulunduğu yere uzanan yoldaki engelleri ancak şaman aşabilir.

Erkek şaman yalnızca engellerden biri olan Altun Kazguk ya da Demir Kazık denilen kutup yıldızına kadar ulaşabilir. Bazı tasavvurlarda onun göğün yedinci, dokuzuncu ya da on altıncı katında oturduğu belirtilmektedir. Altın kapılı sarayı ve altın tahtı bulunan Ülgen, genellikle insan şeklinde tasavvur edilir. Ancak simgesel olarak Ülgen'i ifade eden çeşitli etnografik ve sanatsal özelliği olan nesneler de bu tanrının tasvirleri olarak ele alınmalıdır. Birçok yerde ezeli ve ebedi olarak kabul edilen Ülgen, insan ve dünyanın yaratılışında başrolü oynar; atmosfer olaylarını düzenler, yıldızları idare eder. Gökkuşağını, insan ve hayvanların başlarını, kirpik ve göbeklerini o yaratmıştır. İnsanların yaşayacağı yerleri de yoktan var eden odur.

Ülgen'in yedi oğlu vardır. Karakuş(muhtemelen kartal), karşıt, Bura-Kan, Burça-kan Yaşıl- Kan, Baktı-Kan, Er-Kanım. Erkek evlatlarından birinin Karakuş olması Türk sanat tarihi bakımından da önemlidir. Çünkü sanat tarihimizde yırtıcı kuş tasvirleri son derece yaygındır. Kartal aynı zamanda Gök Tanrının simgesidir. Ülgen'in sayısı dokuzu bulan kızları, Akkızlar ya da Kıyanlar denilen ilham perileridir. Bu kızları temsilen kukla biçiminde yapılan tözler, şamanın elbisesi üzerine işlenmektedir.[115]

---

[114] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar,** TTK- Ankara, s. 31

[115] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.28

3.4.Umay

Umay adına Türk edebiyatında ilk defa Göktürk yazıtlarında rastlanır. Kültegin yazıtında Bilge Hakan "babam öldüğü vakit küçük kardeşim Kül Tegin yedi yaşındaydı. Umay gibi anam hatun sayesinde küçük kardeşim Kül Tegin er – kahraman adını aldı" diyor ki anasını çocukları koruyan dişi tanrı Umay'a benzetmiştir.[116] Kaşgarlı atasözleri ayrıca tanrıça Umay'dan bahseder. 'her kim Umay a ibadet ederse bir çocuğa sahip olacaktı'.[117]

Umay adının menşei hakkında ileri sürülen faraziyelerden biri bunun Sanskritçeden ve kültünün Hint'ten geldiği hakkındadır. İran edebiyatında rastlanan Hüma yahut Umay hakkındaki efsaneye çok benzemektedir. Umay ruhunun menşei ne olursa olsun bu ruh çok eski devirlerden beri Türklerde milli bir kült oluşturmuştur. Yakutlarda Umay adı "Imı" şeklinde ancak talih kuşunun adı olarak muhafaza edilmiştir. Bazı topluluklarda Umay ateş ruhu, bazen de ölüm meleği olarak kabul edilmiştir. [118] Umay ruhunun bütün görevleri ve sıfatları ayısıt denilen ruhlara verilmiştir. Ayısıt-yaratıcı, bereket ve refah sağlayıcı dişi ruhlar zümresine denir.

---

[116] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 36

[117] Julian Baldick, **Animal and Shaman, Ancient Religions Of Central Asia,** Newyork–2000, s.52

[118] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.42

Yakutların inancına göre Ogo Imıta ‘çocuk Imısı’ dedikleri bu ruh bir kuş şeklinde olup çocuğun başında öter ve bununla çocuğun neslinin bereketli olacağına haber vermiş olur.[119]

Bunlardan kimi insan yavrularını ve kadınları, kimi de hayvan yavrularını ve dişi hayvanları korurlar. Ayasıtlar dağınık halde bulunan hayat unsurlarını toplayıp birleştirir. Ve “kut” yaparlar.

Bu “kut” denilen nesneyi ana karnındaki çocuğa üflerler. Böylece çocuğa can verirler. Yakutların inançlarına göre ayısıtlar gökten gümüş tüylü beyaz kısrak suretinde inerler; yele ve kuyruklarını kanat gibi kullanırlar. İnsanları koruyan ayısıtlar yaz günlerinde güneşin doğduğu yerde, hayvanları koruyan ayısıtlar da kış günlerinde güneşin doğduğu yerde bulunurlar. Yakut kızları ayısıt adına “tangara” (put) yapıp karyolalarının altına saklarlar. Kısır kadınlar çocuk vermesi için ayısıt’a dua ederler. Gebe kadınlar doğum günleri yaklaştığı zaman odalarını ve evlerinin çevresini çok temiz tutmaya çalışırlar.[120] Ayısıt ayini yapmak için şaman dokuz yiğit ve dokuz kız hazırlar. Bunlar masum ve afif gençler olmalıdır. Şaman kızları sol yanına, yiğitleri sağ yanına alıp halka teşkil eder. İlahiler okuyup dansa başlarlar.

Yakut Şamanlığında “âmin” yerine söylenen “ayhal ve uruy” kelimelerini hep birlikte söylerler şaman muhtelif ayısıt’lara methiyeler söyleyerek göklere çıkmakta devam eder.

Kızlardan veya yiğitlerden biri günahlı ise, günahının derecesine göre “oloh” (makam)’lardan birinde kalır. Şaman böylece dokuz “oloh”u geçerek ayısıtlar dergâhına ulaşır.[121]

---

[119] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 36, Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.42, Yaşar Çoruhlu, **Türk sanatında Hayvan Sembolizmi**, Kabalcı, İstanbul – 2002, s.25

[120] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 37

[121] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 37,38

Umay günümüzde kadınları ve çocukları koruyan bir ruh biçimini almış olup, Tunguzlarla birlikte Güney Sibirya ve Altay Türklerinde görülür. Buralarda ki inançlara göre Umay her zaman çocukla beraberdir. Ancak onun çocuğu terk ettiği zamanlarda olur. Bu ayrılma uzun sürdüğü zaman çocuk hastalanır.

Umay'ın çocukla beraber olduğunun işareti çocuk uykudayken gülmesidir. Ağladığı zaman sözü edilen koruyucu ruhun gittiği düşünülür. Çocuk hastalandığında Umay'ı getirmesi için kam çağırılır. [122] Divan-ı Lügati-t Türk'te Umay' a son; kadın doğurduktan sonra karnından çıkan hokka gibi nesne buna çocuğun ana karnında eşi denir.[123] Umay inancı günümüze kadın ve çocukları himaye den bir ruh olarak ulaşmıştır. Bu sebepten dolayı ki Anadolu da bebeğin sonu doğumdan sonra ayak değmeyen yerlere gömülür ve saygı görür. Umay sadece çocukların değil bütün canlıların yavrularını korumakla görevlidir. *"Sahibü'l Veled"* olarak bilinir. Umay her zaman çocuklarla beraberdir.[124]

---

[122] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.40

[123] Kaşgarlı Mahmut, **Divan-ı Lügati-t Türk Tercümesi**, C. I, Çev. Besim Atalay, TDKY, Ankara–1997, s. 35

[124] Fatma Ahsen Turan, ***"Eski Türklerde Tek Tanrı İnancı"***, Türkler Ansiklopedisi, Ankara–2002, s. 322

3.5.Erlik

Şamanistlere göre, karanlık âlemi olan yeraltında genellikle korkunç ve kötü ruhlar yaşar. Altaylılar bunlara kara töz “kötü ruh”, kara neme “kötü nesne” ya da genellikle tümengi töz adını verirler. Yeraltında yaşadıklarına inanılan ve birtakım korkunç şekillerde düşünülen ayna, ada, aza yör, üzüt, yek ve benzeri gibi ruhlar da vardır. Kötü ruhların başında, yeraltı dünyasının hâkimi sayılan Erlik Kan gelir. Uygur metinlerinde Erklig Kan “güçlü han” diye geçen Erlik, Budistlerde yeraltı hükümdarı olan Yama’ya eşittir. Minusinsk bölgesindeki Türklerin İrle Kan ya da İl Kan’ı, Buryatların Erlen Kan’ı da Erlik Kan’dan başka bir şey değildir. Yakutlarda yeraltının hâkimi olarak anılan Arsan Duolay’ın Erlik’i simgelediği söylenir. Priklonskiy’e göre, Yakutlarda yeraltı hükümdarı olarak geçen Buhar Dodar, bir boğanın sırtında düşünülür. Kara-Kırgızlarda kötü ruhların hâkimi olan Arman ise, Farsça Ahriman’dan gelmektedir.

Altaylılara göre Erlik, yeraltının en alt katında kara çamur ya da başka bir söylenceye göre, kara demirden yapılmış bir sarayda, kara bir taht üstünde oturur. Şaman dualarında Erlik’in korkunç bir varlık olarak betimlendiğini görüyoruz. Ayrıca yeraltındaki bir ırmakla onun kıyılarında yaşayan korkunç canavarlardan da söz edilir. Altaylılar en büyük felaketleri, kızamık, kızıl, tifo gibi hastalıkları, hayvan kırgınını ondan bilirler. Altaylılarca Erlik kendisine kurban sunulmasını sağlamak için bu gibi işleri yapar.

Erlik şaman dualarında Kayra Kan “kesici han” diye anılır. Zira denildiğine göre, Altaylılarda iplik gibi düşünülen ruhu onun kestiğine inanılır. Erlik insanın canını alıp yeraltına götürür; orada sorguya çektikten sonra kendi emrinde kullanır.

Erlik'e giden yolda pudak denilen engeller vardır. Şaman bu engelleri, ancak büyük bir çaba harcayarak aşar. Erlik'i simgeleyen put ya da resimler yapılmaz.[125]

Yeraltına mensup kötü ilah ya da ruhlar zümresinin başında şeytana karşılık olarak ele alınabilecek Erlik bulunmaktadır[126]. Ruhların ikinci zümresini teşkil eden tanrılar *"kara nemeler*", yani kötü ruhlardır. Bunların başkanı Altaylılarca "Erlik", Yakutlarca *"Arslan Dolay"*dır. Altaylıların izahına göre Erlik, kuvvetli, güçlü demektir. Bazı Türkologlar bu kelimeyi "*erlig"* kelimesinin bozulmuş şekli sayarlar onlara göre eski Uygur Buda metinlerinde yeraltındaki karanlık dünyanın hâkimi ve ölüm ruhu olan Yama'ya *Erlig yama* denilmektedir. Yamanın bu sıfatı Moğolcaya erlik ve yerlik şeklinde kullanılmıştır. Sanskritçeden Uygurcaya tercüme edilen metinlerde Yama'nın sıfatı olarak yazılan işte bu *"erklig*" (kudretli) kelimesi Şamanistlerde "Erlik" şeklini alarak kötü ruhların başkanına ad olmuştur.

Erlik insanlara her türlü kötülükleri yapar; insanlara ve hayvanlara türlü hastalıklar göndermek sureti ile kurbanlar ister istediği kurban verilmezse musallat olduğu obaya veya aileye ölüm ve felaket ruhlarını gönderir. Öldürdüğü insanların canlarını yakalayarak yeraltındaki karanlık dünyasına götürür, kendisine uşak yapar.

Erlik'in karanlık dünyasına mensup bütün kötü ruhlara kara "*nemeler"* denildiği gibi *"yekler"de* denir. "yek" Uygurca dini metinlerde "şeytan" demektir.[127] Erliğin başında yer aldığı kötü ruhlar zümresi insanlara her türlü hastalığı, kötülüğü ve ölümü getirirler. Bunlar daha ziyade korkunç şekilli yaratıklar ya da cinlerden meydana gelir. Bu kötülük ilahı yine tanrı ülgen tarafından yaratılmış olup, cehennemin üzerinde bir yerde aşağı dünyanın beşinci ya da dokuzuncu katında oturur. Burada demir çatılı bir sarayı, gümüşten bir tahtı vardır. Erlik her türlü hastalıkları göndererek insanlardan kurbanlar ister.

---

[125] Sadettin Buluç, *"**Şamanizm**",* İslam Ansiklopedisi, C. 11, MEB, İstanbul–1970, s. 328

[126] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.54

[127] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 39,40

Bu kurbanlar verilmediği takdirde, öldürdüğü insanların canlarını yakalayarak yeraltı dünyasına götürür ve kendisine köle yapar. Altaylılar özellikle hastalığın hüküm sürdüğü durumlarda Erlikten çok korkar ve onu kurbanlarla aldatmaya çalışır. Şaman dualarında tasvir edilen erlik, sağlam vücutlu bir ihtiyar olarak düşünülmüştür.[128]

Yakutların tanrıları, ödev ve görevleri bakımından, Altaylıların tanrılarından farksızdır, fakat adları aynı değildir. Yakutlar iyi ve temiz ruhlara "ayi", kötü ruhlara "abası" derler. Ayi ruhlar insanlara saadet ve refah bahşederler. Bunlar iyilik ve temizlik kaynağıdır. Ayi kelimesi lugat olarak "hakikat, yaratma, yaratıcı kudret anlamını ifade eder.

Ayi ruhlar zümresinin en büyüğü Ayi Toyon'dır. Buna Ürüng Ar Toyon da denir. Ürüng –ak, beyaz, ar-arı, temiz, toyon-efendi, sahip demektir. Ayi Toyon yedinci veya dokuzuncu gökte bulunur, çok merhametli tanrıdır, insanların özel hayatlarına karışmaz kanlı kurbanlar istemez.

Yakutların "ayısıt (yaratıcı)" dedikleri dişi ruhlar da bu "ayi" ruhlar zümresindedir. Yakutlara göre bu ikinci zümreyi teşkil eden kötü ruhlar "abası"lardır. Bunlar Altaylıların kara neme dedikleri kötü ruhların işlerini görürler. Fena insanların canları da bu kötü ruhlara karışır, bunlara "üör" denir. Gerek Yakutlar gerek Altaylılar bunlardan başka yine birçok ruhların bulunduğuna inanırlar. Altaylarda bunlara ie, iye, izi, Yakutlar iççi derler. Bu ruhlar "yer-su" kültleriyle bağlı ruhlardır.[129]Türk mitolojisinde yer alan Erlik dışındaki şeytan, cin vb. tasavvurlar eski Türk dinsel inanışları, Budizm, Manihaizm gibi dinlerin etkisiyle şekillenmiştir.[130]

---

[128] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.53

[129] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 41

[130] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 54

3.6.Yayık

İnsanları kötülükten koruyan ve hayat veren ruh, tanrı ülgen tarafından gönderilmiş ve ondan sudur etmiş göksel bir ruhtur. Ayrıca insanlarla ülgen arasında elçilik görevi görür.[131] İnsanları kötü ruhlardan korur. Ay ve güneşten bir parçadır.[132] Anohin Altayların Yayık dediği tanrıdan söz eder. O kötülüklerden korunmak, hayat vermek için insanların arasına gönderilir. Ve onlarla birlikte yaşar. Bu nedenle Kuday adıyla anılır. Ülgen'le insanlar arasında aracılık yaparken şamanın kullanılıp kullanılmadığı sorusuna yanıt vermek yersiz olur. Çünkü insanlar arasında yaşıyorsa, bu aracılıkta şamana ihtiyaç yoktur. [133] Altaylılar, ilkbaharda kısrakların sütünü unla karıştırıp bir bulamaç yapar ve Yayık'a adayarak etrafa serperler.[134]

Anohin'e göre yayık'ın en önemli görevi insan ve ülgen arasına aracı olmasıdır.

" Ülgen Piy'in habercisi,
Kızıl bulut kenarlı, Gökkuşağı dizginli,
Solgun şimşek kamçılı,
Gökten haber alan Ak Yayık!"[135]

Ayin sırasında kam göklere, Ülgen huzuruna, kurbanın canını götürürken yayık'ın himayesine girer. Yayık rehberlik etmezse kam göklere çıkamaz.[136]

---

[131] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 54

[132] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 33

[133] A.V. Anohin; **"Altay Şamanlığına Ait Makaleler,** (çeviri. A. İnan), Makaleler ve İncelemeler, C.I, Ankara–1968, s. 415, Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 54

[134] Wilhelm Radloff, **Türklük ve Şamanlık**, Örgün Kitapevi, İstanbul–2008, s. 153

[135] A.V.Anohin; **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**, Konya–2006, s. 14

[136] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 34

3.7.SUYLA

At gözlü kartal denilen bu ruh, göksel ruhlar sınıfındadır. İnsanları korur ve onların arasında yaşar. Su, ay ve güneşin parçalarından yaratılmıştır. Altaylılara göre bu ruh insanın hayatını değerlendirir ve hayatında gerçekleşecek değişikleri haber verir. Bu yüzden iki dili kekeme han adı verilen bu göksel ruha, bu bilgilerin derlendiği yıllara rakı saçısı yapıyorlardı. Ayrıca Yayıkla birlikte kurbanın canını Ülgene götüren bu ruh, esrik yolculuğunda şamanı yoldan çevirmek isteyecek kötü ruhlardan korur.[137] İnsanların ne yaptığını Şaman'a bildirir. Bundan dolayı da Tildü "iki dilli" anılır. Ona adak olarak rakı serpmek adettir.[138]

Şaman ayini sırasında şaman göklere yahut yeraltına giderken suyla şamana hücum ederek kötü ruhları kovar. Yayık ile beraber kurbanın canını göklere götürür. Ayin esnasında suyla'nın şerefine saçı olarak rakı kullanırlar.[139]

[137] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.31, A.V.Anohin, **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**, Konya–2006, s. 14

[138] Wilhelm Radloff, **Türklük ve Şamanlık**, Örgün Kitapevi, İstanbul–2008, S. 153, S. 154

[139] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 34

3.8.Karlık

Suyla ile birlikte görülen ve onunkine benzer görevi olan bir ruhtur. İşareti büyük olasılıkla dumandır. [140] Karlık kurban kesme töreninde Şamana eşlik etmektedir. Ayin sırasında Karlık'a çadırın tepesindeki delikten kaşık ile su serpilir.[141]

---

[140] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 32

[141] A.V.Anohin, **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**, Konya–2006, s. 14, Wilhelm Radloff, **Türklük ve Şamanlık**, Örgün Kitapevi, İstanbul–2008, S. 154

3.9.Töz –Ongon

Türk mitolojisinde görülen ve erken devirlerden itibaren ortaya çıkan tözler(ruh) yani idoller esas olarak animizm ve fetişizmle ilgilidir. Bu tezlerin ortaya çıkışındaysa en önemli etken Atalar Kültü, yani atalara gösterilen saygıdan dolayı oluşan inançlar bütünüdür.

Animizm esas olarak ve en basit şekliyle, bütün varlıkların, canlı ve cansız her şeyin bir ruhunun bulunduğuna inanmaktadır. İnsanların değişik inançlara göre farklı inançlara sahip olan ruhlarla ilgili animist inanç, ruhları ya da ataları temsil ettiğine inanılan tözler içinde geçerlidir. Animizm Türk mitolojisinde söz konusu olan Yer-Su inançlarının başka bir tarzıdır. Ancak derelerde, kayalarda ya da hayvanların gövdelerinde yaşadıkları ileri sürülen doğaüstü varlıkların dışında kalan unsurlarda bu kavram içine girebilir. Bedensel varlığı olmayan, hayalet, cin, ruh gibi varlıkların tümünün de içine girdiği animizmin özel bir biçimi olan ataya tapınma ya da saygı gösterme olgusu tezlerin oluşumunda en önemli etkenlerdendir. [142]

Ural-Altay kavimlerinin kuzey ormanlarında ve Altay-Sayan dağlarının dar vadilerinde sıkışıp kalmış plan boyların gelenek ve göreneklerini tetkik eden bilginlerin yüzyıllardan beri topladığı malumat Çin kaynaklarının Göktürklerin Tanrı tasvirleri hakkında verdikleri malumatın açıklanmasına yardım etmiştir.

---

[142] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 56,57

Kök Türklerin keçeden ve deriden tözler yaptıkları ve bunları iç yağıyla yağladıktan sonra sırıklara astıkları, yılın dört mevsiminde de kurban kestikleri yine Çin kaynaklarında kayıtlıdır.[143]

Çin yıllarında Hunlar ve Göktürklere ait tözlerin varlığından bahsetmektedir. Erken Altay mezarlarında bulunan muhtemelen bir bayrak direğinin tepesine dikilmiş geyik heykeli bu hususlardaki örneklerden biridir.[144]

Bu etnografik malumata göre Altaylarda tös-töz, Yakutlarda tangara, Uranlarda eren, Moğol-Buret'lerde ongon denilen putlar-fetişler vardır. Bunlar keçeden, paçavralardan kayın ağacı kabuğundan yapılır. Bir kısmı çocukların oynadıkları bebeklere benzerler. Bir kısmı da tilki, tavşan ve başka hayvan derilerinden ibarettir. Bunlar duvarlara yahut sırıklara asılır. Bazı aileler bunlara torbalarda saklarlar. Ava veya önemli bir sefere çıkarken bu putlara saçı saçarlar ve ağızlarına yağ sürerler.

Bu putları ifade eden Altaylarca tös-töz ve Moğolca terimleri tarih bakımından önemlidir. Töz-tös bugünkü Şamanist Türklerin lehçelerinde "asıl, kök, menşe" demek olduğu gibi eski Uygur ve Hakaniye Türk lehçelerinde de aynı anlamda kullanılmıştır. Altaylıların bu putlara töz-tös adı vermeleri de bunların atalar ruhu hatırası olarak yapıldığını göstermektedir. Şamanistler bunlar hakkında "bu babamın tözü bu anamın tözü" derler.[145]

Ongon terimi Moğolca bir terimdir. Türkler bunun karşılığı olarak töz kelimesini kullanmışlardır. Ongon kelimesini Çağataylılar Moğolcadan alarak damga, ayırıcı belge anlamında kullanmışlardır. Ongon kelimesi Moğollarda Türkçedeki Idık kelimesi yerine de kullanılır.

---

[143] Saadettin Gömeç, ***"Şamanizm ve Eski Türk Dini",*** PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi, 1998, Sayı:4, s. 39

[144] Emel Esin, **İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a giriş**, İstanbul–1978 s.17

[145] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar,** TTK- Ankara, s. 42

Müslüman Türklerde de eski töz ve Ongon kültünün izlerine rastlanmaktadır. Doğu Türkistanlı bakışlar hastaları tedavi ederken birçok *"kuğurçak*" (kokla) kullanırlar.

Başkurt ve Tobol Bakşıları sıtma hastalığını paçavradan yaptıkları "korçak" (kokla)lara nakledip uzaklara götürürler. Türk ırkına mensup Şamanistlerde çok yaygın olan töz'ler; Tilek, Kozan(tavşan), Aba (ayı), Bürküt(kartal),Tiyin(sincap), As(kakum), ve bunlara benzer adlar taşıyan putlardır. Bunlardan başka büyük kamlar, kahramanlar, iyi ve kötü ruhlar adına yapılan ruhlarda vardır.[146]

[146] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 44,45

3.10.Yer-Su Tanrıları

Şamanistlere göre bütün dünya ruhlarla doludur. Dağlar, göller, ırmaklar hep canlı nesnelerdir. Takdis ettikleri Alaş, Tannau, Hangay, Altay dağları, Abakan, Kem(Yenisey), Katun, Bey, Sütgöl ırmak ve gölleri Şamanistler için yalnız coğrafi isimler değil, fakat konuşan, duyan, evlenen, çoluk çocuk sahibi varlıklardır. [147]

Yer-Su ruhları insanlarla ilgili pek çok şeyi düzenlerler. Dağ ruhları da bu grubun içine girer. Hayvanları çoğalması, sağlık, kötülüklerden korunma onların sayesinde olur. Yer-Su ruhları iyi ruhlar zümresinden olup Töz yerine geçer. Eski Türklerde yer kültlerine bağlı olarak pek çok inanç gelişmiştir. Bunlardan biri de kutsal dağ ile ilgilidir. Kutsal dağlar yeryüzünün merkezinde yer alıyor. Ve dünyanın eksenini oluşturdukları kabul ediliyordu. Eski Türkler de kutsal olarak tanınmış çeşitli dağlar vardır. Bunların en tanınmışları ise Ötüken dağlık ve ormanlık alanıydı. [148]

Şaman dualarında anlaşılıyor ki Şamanistler dağ ruhları bulunduğunu tasavvur etmekle beraber doğrudan doğruya dağın kendisine de ibadet ediyorlar, onu her şeyi duyan bir varlık tanırlar.[149]

[147] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 50

[148] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 34

[149] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar,** TTK- Ankara, s. 37

İdrisi, *Nüzhetü'l - Müştak fi İhtirakü'l Afak* adlı eserinde Kimaklar'dan şu şekilde bahsediyor; " Lalan şehri yüksek bir dağın alt tarafındadır. Dağın başında mermerden büyük bir put inşa edilmiştir. Bu havalinin halkı putlara taparlar, ona adak adarlar, her taraftan onu ziyarete gelirler. [150]

Türeyiş konusuyla ilgili olarak sık sık ortaya çıkan mağara kültü Yer-Su konusuyla ilgilidir ve kurttan türeme efsanelerinde de görülür. Belki yabancı kaynaklı olmakla birlikte Göktürk hükümdarlarından birinin mağarada geyik şekline girmiş tanrıçayla beraber olmasını vurgulayan efsanede de bu husus vurgulanır. Bilindiği gibi kurttan türeyiş efsaneleriyle ilişkisi bulunan Türklerin düşmanlarından kaçarak sığındıkları dağların arkasındaki bölgeden (Ergenekon) kurtuluşunu anlatan Ergenekon Destanı da temelde dağ ve kültlerle ilgilidir. Ancak bu destanda Türk kozmolojisinde önemli bir motif olan demir unsuru da etkilidir.

Yer-Su içine giren demir Türklerde kutsal sayılıyordu. Bunun en büyük sebeplerinden biri de Türklerin yurtlarında demir yatakların bulunması ve bunların Altay'ın demircileri olarak anılan Türkler tarafından işlenmesi, özellikle silah yapımında kullanılmasıdır. Kötü ruhları kovduğuna inanılan demir, belki de yüzyıllarca, yeni ölmüş insanları bekletilen cesetleri üzerine konulmuştur. Öte yandan demiri işleyen ona şekil veren demircilerde önem kazanmıştır. [151]

[150] Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, TTK, Ankara–2001, s.106

[151] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 35,36

3.11.Ateş ve Ocak

İlk insanlar meyve ve otla beslendikleri için ateşe ihtiyaçları yoktu. Et yemek ihtiyacı ortaya çıktıktan sonra ateş gerek oldu. Ülgen gökten biri ak, biri kara iki taş indirdi. Kuru otları bu taşları birbirine sürterek yaktı. Bundan dolayı ateş kutlu olup, Altaylılar ve Sahalar çakmak taşından elde edilen ateşi kutlu saydılar. Altay Türklerinde son zamanlara kadar gelin ve güvey ilk ateşlerini çakmak taşıyla yakmışlardır. Saha oyunları da tören için gerekli olan ateşi çakmak taşıyla alevlerler. Kibritle yakılan ateşe Rus ateşi deyip, ayinlerde bunu kullanmazlar. Bununla beraber aile ocağında yanan ateş nasıl olursa olsun kutludur. Altay Türkleri, her şeye küfür etseler de, ateşe hakaret etmezler. Ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek, ateşle oynamak kesinlikle yasaktır.

Asya Türklerinin çoğu ateşe bakarak fal açarlar. Manas Destanı'nda anlatıldığına göre, Manas'ın babası Çakıp Han ateşe Bakarak, gelinlerinin mukadderatını söylemiştir. Türklerin itikadına göre ateş her şeyi temizler, kötü ruhları kovar. 6. yüzyılda Kök Türklere gelen Bizans elçilerinin, kötü düşüncelerden arındırılmaları için ateşten atlatıldıkları Bizans kaynaklarında kayıtlıdır. Moğollarda da bu adet görülür. Hatta Müslüman Türklerde de bu gelenek hâlâ yaşamaktadır.[152]

[152] Saadettin Gömeç, "***Şamanizm, Eski Türk Dini",*** PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi. 1998, Sayı:4, s. 39, Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s.40, Bahaeddin Öğel, **Türk Mitolojisi II**, MEB, İstanbul- 1997, s.501,502

Altaylılar ateşe karşı söyledikleri dualarda ateşe ”güneş ve aydan ayrılmışsın derler, Ateşin gökten Ülgen tanrı tarafından gönderildiğine inanırlar. Ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek ateşle oynamak kesin olarak yasaktır.

Ateşe bakıp kehanet etmek Türklerde çok eski bir görenektir. Karagasların inancına göre ateş ıslık çalarsa “uzaktan bir yolcu gelecektir. Ateşin gece ıslık çalması iyi değildir. Şeytanın geldiğini bildirir. O zaman mübarek sayılan “artış” otundan bir parça ateşe atarlar. Ateşe bakıp fal açmak Orta Asya Türklerinde çok yaygın bir adet olmuştur.

Şamanistlerin inancına göre ateş her şeyi temizler, kötü ruhları kovar. VI. Yüzyılda Batı Göktürk Hakanına giden Bizans elçilerini ateşler arasından geçirmişlerdi. Moğol saraylarında da bu adet vardı. Bu tören elçilerle gelmesi muhtemel olan kötü ruhları kovmak için yapılırdı. Bu inancın izlerine Müslüman Türklerde de rastlıyoruz. Başkurtlar ve kazaklar bir yağlı paçavrayı tutuşturup hastanın çevresinde “alas,alas” diye dolaştırırlar. Buna “alaslama” derler. Bu kelime Anadolu Türkçesinde “alazlama” şeklinde muhafaza edilmiştir, ateşte temizlenme anlamını ifade eder. “Alas” kelimesi Altay şaman dualarında çok geçer. Yakut oyun-kamları ateşle kötü ruhları kovmak için okudukları efsunlarda “alias, alias” diye bağırırlar Yakutça yanan paçavra ile ayin yapmak kötü ruhları kovmak demektir.[153]

Şamanistlerin yaptıkları her törende mutlaka ateş bulunur.[154] Büyük Türk hükümdarlarının belirli günleri vardır. Bu günlerde ateş yakılır. ateşe kurban verilir. Dualar okunurdu. Ateşten çıkan alevlerin renklerine göre yorumlarda bulunulurdu. Bu yorumlara göre alev yeşil olursa kıtlığa, kırmızı ise savaşa, sarı renkte olacaksa salgın hastalık olacağına, siyah olursa hakanın öleceğine inanırlardı.[155]

---

[153] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 67,68, Saadettin Gömeç, ***“Şamanizm Eski Türk Dini”,*** PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi. 1998, Sayı:4, s. 39,

[154] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 71

[155] Murat Uraz, **Türk Mitolojisi,** Mitologya Yayınları, İstanbul – 1992, S.166

Gerdizi Kırgızlardan bahsederken Kırgızlar Hindular gibi ölülerini yakarlar. Ateş eşyanın en temizidir. Ona düşen şey temizlenir. Ateş ölüyü pislik ve günahlardan temizler der. [156]

Tütsünün de arındırıcı bir değeri vardır. Aşağı yukarı aynı şekilde uygulanmakta ve anlamlı bir ayrıntı olarak Türkiye tahtacılarında ve çağdaş Moğollarda silahları, evi vs. temizlemek için ve ölüleri yüceltmek için tütsü çoğu kez özünde arındırıcı efsanevi kökenli bir ağaç olan ardıç ağacının dallarından yapılmıştır.[157]

[156] Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, TTK, Ankara–2001, s.78

[157] Jean Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı, İstanbul–2001, s.235

3.12.Falcılık ve Kehanet

Falcılık Şamanizm'in başlıca unsurlarından biridir. Fal eski Türkçede Irk kelimesiyle ifade edilmiştir.[158] Falcılar fal bakmak için kullandıkları nesneye göre isimler alırlar. Hayvanların kürek kemiğine bakıp gerçeği keşfedenlere "yağrıncı" koyun tezekleriyle fal açanlar *"kumalakçı*", muhtelif şeylerden mana çıkaran falcılara *"ırımçı"* denir.

Kavrulmuş kürek kemiğin okunması aracılığı ile kehanette bulunma anlamına gelen *Omoplatoskopi* veya *İskapülomanti,* Türk kehanet yöntemlerinin en eskisi ve en sürekli uygulananıdır. [159]

Şamanistlerde Müslüman Türklerden Kırgız-Kazaklarda ve Nogaylarda en meşhur fal "kürek kemiği" falıdır.[160] Kırgız-Kazaklar kürek kemiğine saygı gösterirler; kırmadan köpeklere atmazlar. Yine Kırgız Kazak edebiyatında kürek kemiği fal motifi çok bulunmaktadır. Destanlarda ve hikâyelerde gerek Müslüman kahramanlar ve gerek müşrik alplar hep kürek kemiği falına göre hareket eder.[161] Kürek kemiği falından Nogay hikâye ve destanlarında da çok bahsedilir.

Başkurtlarda eski zamanda kürek kemiği falına bakanların bulunduğu, Doğu Başkurtlarında çok yalan söyleyene "yavrun kalak" (kürek kemiği) dediklerinden anlaşılmaktadır. Altay ve Yakut Şamanistlerinde de kürek kemiği falı çok yaygındır. Yakut Dolgan'lar ve Karabaslar bu fal için geyik kemiğini tercih ederler.

---

[158] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s.151

[159] Jean Paul Roux **Türklerin ve Moğolların Eski Dini,** Kabalcı, İstanbul–2001, s.96

[160] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s.152

[161] A.g.k. s.153

Kürek kemiği falı dışında başka fallarda vardır. Bunlardan biri ateşin alevine, közlerin duruşuna, odunun ıslık seslerine göre geleceği keşfetmeye çalışmaktır. [162]

Mücmel el-Tavarih'le[163] Kam'dan şu şekilde bahsediliyor; "Zamanımızda dahi kâhin, falcı ve zecrici, koyun tarağı falını bilenlerin çoğu Çin'in huzurunda toplanırlar. Guz ile Türk arasındaki savaşları duyunca Çin falcılarından ve bilginlerinden 10 kişiyi Türkün yanına gönderdi. Ona bir taş için savaş yapmamasını tavsiye etti. Ona başka hediyelerde gönderdi. Türk bundan memnun kaldı.

Bu sırada Türklerden bazı kişiler bilgi sahibi olan Çinlilerden koyun tarağı falını öğrendiler. Fal ve zecr (fal) elde ettiler. Türk ağabeysinin çocuklarından zikredilen cevabı alınca iyi bir karşılık verdi. Türkler arasında bu cins falcı ve bilgili insanlar çoğaldı. Bunlara Kam derlerdi.[164]

[162] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s.158

[163] **Mücmel el-Tavarih** (Müellifi bilinmiyor, telif tarihi 520 hicri), nşr. A. Ramazani, Tahran 1318 Şemsi.

[164] Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, TTK, Ankara–2001 s.33

3.13.Yada taşı

Türklerde İslamiyet'ten önce benimsenmiş taşlarla ilgili inançlar ve adetler vardır. Bunlar, ilaç ve şifa, çocuk doğurmak ve aksi olarak, nesep tayini, tılsım, sihir. Uğur, dilek ve adak için, yemin için, yağmur, kar yağdırmak vb.[165] Türk kavimlerinde çok eski devirlerden beri yaygın bir inanca göre, büyük gök tanrısı Türklerin ceddi alasına *yada* denilen sihirli bir taş armağan edilmiştir ki bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına çıkarırdı. Bu taş her devirde Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunmuş, Şamanistlere göre, zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulunmaktadır.[166]

Yada taşı hakkında ki en eski bilgiler VII. Yüzyılda yaşayan kimliği bilinmeyen Suriyeli bir rahibin kroniğinde yer almıştır. Bu taş yağmur yağdırmayla ilgili inanışların, Türklerde ve Moğollarda VI. – VII. Yüzyıllarda ortaya çıktığı belirtilmektedir. [167] Araplar bu taşa Hacer Ül Matar, Farslar Senk-i Yede derler. Çağataylılar yeşim taşı, Yakutlar Sata, Altaylı'lar Cada, Kıpçaklar Çay demişlerdir. Genel olarak halk, Cida taşı, Curtus, Yağmur taşı ve Kaş adlarını verirler[168]

Roux'a göre *yada taşı(yağmur taşı)* Şamana ait değildir. Türk kökenli olan bu töreni yatçı olarak isimlendirilen kişiler yapar. Kaşgarlı'da yazılarında *yada* taşıyla büyü yapan kişiyi yatçı olarak açıklamıştır.[169]

---

165 Hikmet Tanyu, **Türklerde Taşla İlgili İnançlar,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları = 731, Ankara–1987, s.38

166 Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s.160

167 Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 48

168 Murat Uraz, **Türk Mitolojisi**, Mitologya Yayınları, İstanbul – 1992, s. 184

169 Jean Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı, İstanbul–2001, s.99

Gumilev'e göre, *yada* XX. Yüzyıla kadar sığır, at ve domuz karnından, ciğer veyahut başka bölgelerinden alınan çeşitli şekillerdeki küçük taşların üzerine dualar okumak suretiyle yağmur yağdırmak için uygulana gelen bir büyücülük şeklidir.[170]

Doğu Türklerinin halk edebiyatında yada taşı motifi çok tekrarlanır. Kırgız-Kazakların "Er Gökçe" destanında, Altın ordu'nun meşhur kahramanlarından Er Kosay'ın düşman ülkesine akın yaptığında çölde başına gelenler şöyle anlatılır: "Yanındaki adamlar susadı. Er Kosay'a susuzluk şikâyet ediyorlar. Er Kosay, uzun kulaklı sarı atının ciğerlerinin altından cay taşı(*yada taşı*) çekip çıkardı. Salladı, salladı yere koydu. Havadan yağmur yağdı. Yağmurun suyunu içtiler."

Kırgızların Manas destanının büyük Çin seferi rivayetinde Almanbet adlı kahraman yağmur yağdırmak için "bulutları afsunladığı bilinmektedir. Kırgızların inançlarına göre, *yada* taşı koyun karnında bulunur. Bu taşla yazın kar yağdırmak mümkündür. Anadolu'nun bazı bölgelerinde, yağmur duası ile ilgili gelenekler arasında kırk bir taşa dua okunup suya atmak âdeti tespit edilmiştir. Bu adetinde yada taşı efsanesiyle bağlı bir gelenek olması mümkündür.[171]

Ebu Reyhan el Biruni, Ebu Bekr el-Razi adlı eserinde yada taşından bahseder; Yağmur Çeken Taş (Yada Taşı) : Türkistan'da Karluklarla Peçeneklerin ülkeleri arasında bir yokuş vardır. Bu yokuşa ordu veya sürü uğrarsa taşlar sürtünüp de karanlık sis basmasın veya bardaktan boşanırcasına yağmur yağmasın diye hayvanların tırnaklarına yün bağlanır ve yürümeleri hafifletilir. Türkler yağmur istedikleri zaman bu mıntıkanın taşlarından bir taş alır.

---

[170] Gumilev, L.N; **Eski Türkler,** (çeviri. A. Batur), İstanbul–1999, s.127

[171] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm**, Materyaller ve araştırmalar, TTK- Ankara, s.164

Ellerini hareket ettirir. Hemen yağmur gelir. Kitab el- Nuhab'ta şöyle der: yağmur taşı Var çölünde veya Karluk vadisindedir. Kırmızıya meyilli siyah bir taştır. [172]

Çin kaynaklarında ki bilgilere göre, Uygurlar 765'te askeri sonuçları tahmin etsin diye savaşa liderlere getirilen Şamanlardan söz ederler. Bu şamanlar aynı zamanda seferlere de götürülüyorlardı. Ve avantaj olarak düşünülen kar ve yağmur dualarını da yapıyorlardı. Şüphesiz ki bunu Türklerin meşhur yağmur yağdıran yada taşı yardımıyla yapıyorlardı. 821 yılında Uygurları ziyaret eden Arap gezgini İbn Bahr, tek başına bu taşa sahip olan yöneticinin bile yağmur, kar, vb… şeyleri olduracağını belirtmiştir.[173]

---

[172] Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, TTK, Ankara–2001, s.205

[173] Julian Baldick, **Animal and Shaman, Ancicent Religions Of Central Asia**, Newyork–2000, s. 43

III. BÖLÜM

4.KÂİNATIN YARATILIŞINA DAİR EFSANELER

4.1.Yerin Yaratılışı

Yerin yaratılışına dair Asya'da anlatılan efsanelerin çoğunda, büyük, eski bir denizden bahsedilir. Denildiğine göre, semavi bir varlık, yeri bu denizden yaratmıştır. Tunguzlar arasında tespit edilen efsaneye göre, Tanrı bir ateşle eski denizi kısmen kurutarak yeri halk etmiştir. Yakutlar ise yerin gökten veya bir denizin dibinden hazır olarak getirildiğini söylerler. Altay Türkleri ile Buryatlar arasında tespit edilen yaratılış efsanelerinde iyi ile kötüyü temsil eden Tanrı ile şeytan karşı karşıyadır.[174] Bir Altay efsanesinde Tanrı Bay-Ülgen için taşı ve toprağı denizden, insan ve şeytan çıkarmıştır. Gök ile yer Bay-Ülgen tarafından yaratılmıştır. Yer, gök dışında kalan Ay ve Güneş dünyası ile yıldızlar âlemi Bay-Ülgen'in yarattığı dünyanın dışındadır. Altay'da derlenen efsanelerden birinde "ak ana", yarat diye ilham eder, Tanrı Ülgen de bu emre uyarak denizden fırlayan taşın üstüne oturur. Yer yaratılsın der. Denizden yer çıkar. Gök yaratılsın der Gök yaratılır.

---

[174] Sadettin Buluç, *"**Şamanizm**",* İslam Ansiklopedisi, C. 11, MEB, İstanbul–1970, s. 331

4.2.İnsanın Yaratılışı

Orta ve Şimali Asya'da insanın yaratılışına dair anlatılan efsanelerde, yerin menşeine ait efsanede olduğu gibi, birbirine zıt iki varlık, yani yapıcı(Tanrı) ile bozucu(şeytan) karşı karşıya bulunuyor.
Bir efsaneye göre ilk insan ulu canlı, üstün yaratık şeklinde adlandırılmaktaydı. Tanrı ulu canlıya özel olarak meyve ve taneler vermişti.

Tanrı insanı, özenerek, bezenerek, beğenerek, en güzel şekilde yaratmıştır. Bu efsanelerdeki yasak olan meyve tamamen sembolik olmalıdır. Bu meyveler iyi ve kötüyü ayırt edip iradesini kullanarak kötü olanları yapmaması için verilen bir uyarı idi. Âdem bunu tutmuş ancak eşi Havva, yılanın sözüne kanıp, Âdem'i de felakete sürüklemiştir. Ölümsüz olarak cennette yaşayan insanoğlu yeryüzüne indirilince ölümlü olmuştur.[175] Türk - Memluk yaratılış efsanesi Eski Türk inancı ve İslami kültürle iyice karışmış haldedir.

"Yıllara sayılamaz, çok çok eski her çağmış,
Gökler sanki delinmiş, çok çok yağmurlar yağmış,
Dünya sele boğulmuş, bu şiddetli yağmurla,
Yeryüzü hep kaplanmış, sürüklenen çamurla,
Sellerin önündeki çamurlar bir yol bulmuş,
Kara – Dağcı dağında, bir mağaraya dolmuş,
Mağaranın içinde karalar yarılmış,
Yarıklardan bazısı insanı andırırmış,
Kayaların yarığı insanın kalıbı olmuş,

[175] Mehmet Emin Ağar, ***"Yaratılış Efsaneleri Üzerine",*** TKA, XXVIII / I-II, Ankara -1992 s. 315,316

Kalıpların içi de kille, çamurla dolmuş,
Yarıklarda bu toprak sular ile hallolmuş,
Saratan burcu derler bu burca gelmiş güneş,
Havalar çok ısınmış ateş ile olmuş eş,
İnsan kalıbındaki su ile toprak pişmiş,
Birbirine karışmış, zerreleriyse şişmiş,
Onlara göre sanki mağara bir kadınmış,
Güneşin ateşiyle su ile toprak pişmiş,
Dokuz ay süreyle de serin bir rüzgâr esmiş
Su, ateş, toprak ve rüzgâr dört unsur derler buna,
Tam dokuz ay geçince bir insan çıkıvermiş."[176]

[176] Mehmet Emin Ağar, *"**Yaratılış Efsaneleri Üzerine**",* TKA, XXVIII / I-II, Ankara -1992 S. 315–316

4.3.Dünyanın Sonu

Altaylılara göre, üzerinde insanların yaşadığı dünya, Tufan'dan sonra bugün ikinci devresine girmiş bulunuyor. İlk Tufan'ın zuhurunu önce bilen 7 kardeş arasında Erlik ve Ülgen de vardır. İnsanlara meskûn olan dünyanın bugün de başka bir tehlikeye maruz bulunduğu söylenir. Bu da günün birinde yerin dibinin delinmesi sonunda arzın etrafındaki denizin her yeri kaplayacağı ve dünyanın başka bir tufan ile mahvolacağı inancına dayanır. Altay Türkleri arasında tespit edilen diğer bir efsaneye göre de, bir ateş tufanı içinde dünyanın sonu gelecektir.[177]

[177] Sadettin Buluç, "***Şamanizm*", **İslam Ansiklopedisi, C. 11, MEB, İstanbul–1970, s. 331,332

IV. BÖLÜM

5. ŞAMAN TÜRKLERİN İSLAMİYETİ KABUL ETMESİ

İslam dinini kabul etmiş olan Türkler ve diğer kavimler eski dinlerinden kalan birçok inanç, gelenek ve ayinleri yeni dinlerine katmışlardır. Şamanizm geleneklerinin birçoğu İslam inancından gelmiş gibi, yüzyıllar boyunca sürüp gelmektedir.[178] İslamiyet'ten önceki kültürün temel taşlarını oluşturan Şamanlık, bir sistem gibi Türklerde, özellikle Altay-Sayan ve Sibirya Türklerinde yaygın olmuş ve daha çok gelişmiştir. Özellikle Sibirya olarak betimlenen bölgede Türk Şamanlığı ile beraber diğer Şamanlık olguları da mevcut olmuş ve zamanla bu sistemler arasında güçlü bir etkileşim yaşanmış, baskın unsurlar milliliğini koruyabilse de birçok elementler müşterek bir yapı sergilemiştir.[179]

Bilindiği gibi İslam orduları Türklerle ilk defa Kafkasya üzerinden Hazarlarla, Horasan üzerinden Sasanilerle veya Göktürklere bağlı Badgis, Tohoristan ve Dihistan beylikleriyle temasa geçtiler. Badgis'te Nizak Tarhan, Tohoristan'da Karluk yabgusu, Dihistan'da Sul – Türk hâkimdi. O devirde İran-Turan sınırını teşkil eden bu bölgede Arap hâkimiyeti ancak Kuteybe b. Müslim'in emirliği zamanında yerleşebildi.

İran-Turan sınırında bulunan bu beyliklerdeki ahalinin çokluğunu Mazdaistler ve Budistler teşkil ettiği şüphesizdir. Dihistan beyi Sul-Türk'ün de Ateşperest olduğu,

---

178 Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar**, TTK-Ankara, 2000 s. 204

179 Fuzuli Bayat, **Anahatlarıyla Türk Şamanlığı,** Ötüken, İstanbul–2006, s. 26

sonra İslam dinine girdiği kaynaklarda tasrih edilmiştir. Badgis beyi Nizak Tarhan'ın yeğenlerinden biri Müslüman ismi olan Osman adını taşıyordu. Nizak Tarhan ve yeğenlerinin 709 yılında Kuteybe'nin emriyle öldürülmeleri dini düşünce ile değil, fakat siyaset icabı olmuştur. Nizak Tarhan yaklaşık 50 yıl kadar Araplarla münasebette bulunduğuna göre sözde olsa bile Müslüman olması gerekir. [180]

Müslüman medeniyetinin hudut vilayetlerinden biri Harizm'dir. Üç tarafı bozkırlarla çevrili olan Harizm pek eskiden göçebe kavimlerle geniş ölçüde ticaret yapıyordu. Bunların faaliyetleri batı ve kuzey taraflarına o zamanlar Bulgar ve Hazar'ın yerleşmiş olduğu İdil Havzasına yönelmişti. Hazar memleketinde ve özellikle İdil ağzında ki İtil şehrinde kalabalık sayıda Müslüman tüccarlar bulunuyordu.[181] Hazar denizi ile Karadeniz arasındaki bozkırları dolduran Türk boylarının hepsi Şamanist idi. Bu Türkler Gök Türk kültürü tesiri altında bulunuyorlardı. Kafkasya üzerinden gelen İslam orduları bu sahada Hazarlarla temasa geçtiler.

Emevi Mervan b. Muhammed kumandasındaki İslam ordusu 80 yıldan beri sürüp giden Hazar hâkimiyetini 737 yılında kırdı, Hazar Hakanı barış istemeye mecbur oldu. Hakanın İslamiyet'i kabul etmesi şartı ile barış yapıldı. Fakat Hazarlar arasında Müslümanlık yerleşmedi.

VIII. Yüzyılın sonlarına doğru Hazar Hakanlığı Yahudiliği kabul etti, Etil şehrindeki Caminin minaresini yıktırıp müezzinlerini öldürttü. Fakat Hazar ordusu Müslümanlardan ibaret olduğu için Müslümanlara karşı fazla baskı yapamadı. Böylece İslamiyet ışığı Kafkas dağlarını aşarak Hazar-Kıpçak bozkırlarına kadar uzanmış oldu.

---

[180] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar**, TTK-Ankara, 2000 s. 204

[181] V.V Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara – 1975, s. 76

Bununla beraber İslam dini bu sahada Kafkasya üzerinden değil, Harezm yoluyla yayılmaya muvaffak oldu. Bununla beraber İslamiyet bu sahaya ancak Özbek Han zamanında yerleşebildi. [182]

751 de Müslümanları Orta Asya'dan kovmak için gelen Çin ordusu ile İslam ordusu Talas'ta çağın en büyük savaşına tutuştular. Bu savaşta Türkler Müslümanların tarafında olurlar. Ve bu savaş sonucunda Müslümanlığı seçerler. Bu yakınlaşma gittikçe ileri bir boyut kazanır. IX. Yüzyıldan itibaren Abbasi sarayı ve ordusunda Türk askerler görünmeye başlar.[183]

Hazarların rakibi olan Orta Volga'daki Bulgar hanlığında İslam mürşitleri daha müsait bir yol buldular. Hazar Hakanlığı Yahudiliği kabul ederken Bulgarlar arasında İslam dini yayılıyordu. Nihayet Bulgarların hanı da Müslüman oldu. Bu yeni Müslüman devlet Altaylardan Karadeniz'e uzanan Bozkırı dolduran Şamanist Türk boyları ile Kuzeydeki Şamanist Fin – Ogur ulusları arasında bir ada durumunda bulunuyordu. İslam nüfuzunun sınırları Hazar Denizinin batısında Kafkasya'da Hazar denizinin doğusunda ise Üstyurt bozkırı ile Sırderya boyunda bulunuyordu. Üstyurt'un Kuzey bölgesini ve aşağı Sırderya boylarını kalabalık Şamanist Oğuz boyları, Yedisu ülkesini de Şamanist Türgeş ve Karluklar idare ediyorlardı.

Bulgar hanlığında İslamiyet yerleştikten sonra kalabalık Oğuz boyları ve başka Şamanist boylar iki İslam devleti olan Samaniler ile Bulgarlar arasında kalmış oldular. Bu tarihten itibaren Karluk, Oğuz ve başka Türkler arasında İslam dini süratle yayılmaya başladı. İbn Fadlan'ın 922 yılında gördüğü Şamanist Oğuzların büyük kısmı yarım asır içinde Müslüman oluvermişlerdi.

---

[182] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar**, TTK-Ankara, 2000 s. 204

[183] Mehmet Dikici, **Türkler de İnançlar ve Din**, Akdağ, Ankara – 2005, s. 419

İbn Fadlan'ın seyahatinden 25–30 yıl sonra İslam yurdu dışında Karahanlılar devleti ilk Müslüman Türk devleti olarak meydana çıkıyor. İlk Müslüman Türk hakanı Satuk Buğra Han olmuştur. Türklerin hepsi aynı tarihte Müslümanlığı kabul etmemiştir. Oğuzların İslamlaşması iki asır, Kıpçak bozkırlarının İslamlaşması X. Yy. başlarından XIV. Yüzyılın başlarına kadar sürmüştür. Böylece bir müddet önce Müslüman olmuş uluslara sonradan Müslüman olan Şamanistlerin katılması bir sürü Şamanizm unsurlarının canlanmasına sebep olmuştur. Hicretin İlk yüzyılında İslamlaşan Maveraün –nehir ve Horasan Müslümanlarında bile birçok Şamanist geleneklere rastlamak mümkündür.

Müslüman Türklerde Altay Şamanlığının izleri yüzyıllar boyunca unutulmamıştır. X. Yüzyıl başlarında ve XI. Yüzyılının ilk yarısında Tamamıyla Müslüman olarak Horasan'a geçen Selçuk Oğuzları, Dede Korkut hikâyelerinden anlaşıldığına göre, XV. Yüzyılda birçok Şamanizm geleneklerini muhafaza etmişlerdir. Oğuzların torunları olan bugünkü Anadolu Türklerinde de eski inanç ve göreneklerin derin izine rastlanmaktadır. [184]

[184] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar**, TTK-Ankara, 2000 s. 204,207

5.1. Müslüman Türklerde Şamanizm'in İzleri

Türklerin batıdaki Müslüman ülkelere doğru göçü 10. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar sürdü ve bu yüzden İslamlaşma yüzlerce yıl sürdü, aynı zamanda Şamanizm etkileri aynı şekilde yenilendi ve Şamanizm gücünü tamamıyla hiçbir zaman kaybetmedi. Bu yüzden 13. yüzyılda Harzemşah sarayında bazı geleneksel Eski Türk büyülerinin varlığına rastlıyoruz. Irak, Azerbaycan, Anadolu ve hatta Altın Ordu'nun birkaç merkezine yayılmış olan eski adıyla Ahmediyye güncel adıyla Rifaiyye tarikatının ayini, Moğol Şamanizm'i gibi diğer dış oluşumlardan etkilenmişti.

Fuat Köprülü, Yesevilik inancındaki Şamanizm izlerinden bahsediyor. Yesevilik tarikatı, XII. yüzyılda aslen Yesi'li olan ve Ahmed Yesevi olarak tanınan bir Türk tarafından kurulmuş, yüzyıllar boyunca Türk kabilelerinin arasında varlığını sürdürmüş ve Kuzey Seyhun civarında yaşayan Türk kabilelerinin Müslümanlaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Göçebe hayat sürdüren ilkel dinlerinin izlerini taşıyan bu kabilelerin eski geleneklerinden Yesevilik tarikatı da etkilenmiş birkaçını da benimsemiş ve bu Türk kabilelerin Müslümanlaştırılması da önemli bir rol oynamıştır. Yesevi dervişlerince söylenen bir efsaneye göre, peçesiz kadınların Ahmet Yesevi'nin zikir ayinlerinde erkeklerle saf tutmalarının Horasan ve Transoxian sufilerinin ve ulemaların hararetli protestolarına neden olduğu söylenir Fanatik gelenekçi, Nakçibendi dervişinin anlatılarıyla, bu efsane, kuru bir iftira (kara çalma) olarak tanıtıldıysa da, yapısı itibariyle bizlere tarihsel gerçekliğini anlamamıza olanak sağlıyor. [185]

---

[185] Fuat Köprülü, **İnfluence Du, Chamanisme Turco Mongol Sur Les Ordres Mystques Musulmans**, TDV, İstanbul – 1929,s.16

Gerçektende, eski geleneksel ataerkil Türk aile yapısında, kadınlara önem verilirdi ve İslam'ın katı kurallarına rağmen kadınlar halk toplantılarına bulunabilirlerdi. Bu gelenek, halen göçebe hayatını sürdüren Türklerde korunmuştur. Peçe kullanımıysa İslamiyet'in kabulünden hemen sonra, doğal olarak İslami kuralların daha fazla kendisini hissettirdiği şehir ve kasabalarda yaygınlaşmıştır. Yeseviyye'de direkt olarak olmasa da Şamanizm'in aracılığıyla girmiş Hindu izlerinin olabileceği ihtimalini de göz ardı edemeyiz. Türk sufizmin ilk dönemi üzerine bilgilerimiz arttıkça, bunun üzerindeki Şamanizm'in izlerini, başka bir deyişle, İslamlaştırılan eski Türk dininden geriye kalanlar bizlere daha somut gözüküyor. Örneğin Orta Asya efsanelerinde sıkça belirtilen kutsal ağaçlar ve Eski Anadolu'dakiler bu tarz kalıntılardan başkası değildir.[186]

Mehmet Eröz Orta Asya Kültürü ile İslamiyet'in tanışmasından sonra ortaya çıkan durumu şöyle anlatıyor, "göçebe Türkler eski dinlerinde olduğu gibi şimdi de kadın erkek bir arada bulunuyor ve ayinlerini büyük bir vecd ve heyecan içinde, müzik raks ve sema ile yapıyorlardı. Bu durumu çok iyi bilen Yesevilik Orta Asya kavimlerinde yayılma başarısı gösterdi. Yani Mehmet Eröz 'e göre Anadolu da karşımıza çıkan Alevilik ve Bektaşilik 'in kaynağı Eski Türk dini olan Şamanizm'dir. [187]

Her kam kendisinin özel bir ruhu veya ruhları olduğuna inanır. Altaylı kamlar bu özel ruha töz, Yakut oyun'ları emeget, Türkistan ve Kırgız Baskıları arvak derler. Tös, emeget ve arvak ataların yahut büyük Şamanlardan birinin koruyucu ruhudur. Yakutların "ije kil" dedikleri izahı güç bir konudur. İje kil, şamanın herhangi bir hayvanda tecessüm ettiği canlıdır.

---

[186] Fuat Köprülü, **İnfluence Du, Chamanisme Turco Mongol Sur Les Ordres Mystques Musulmans,** TDV, İstanbul – 1929, s. 15

[187] Mehmet Eröz, **Eski Türk Dini(Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik,** İstanbul – 1992, s.10 Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten önceki Dini, Ant yayınları,** İstanbul – 2000, s. 91

Şaman kendi canının bir hayvanda, kurtta, ayıda tecessüm ettiğine inanır. İje kil ‘i kurt ve ayı olan şamana “böröölöh eseleh oyun” denir. Bu hayvanın hayatı ile şamanın hayatı bağlıdır. İje kil ölürse şamanda ölür. Kırgız –Kazakların inancına göre yalnız baskıların değil büyük adamlarında arvak’ı bulunur. [188]

Şamanizm inançlarından olan bu ije kil ve arvak hikâyesinin İslam meşayiklerinin menkıbelerine de muhtelif şekillerde girmiş olduğunu görüyoruz. XII. Yüzyıl Orta Asya şeyhlerinden meşhur Hekim Ata menkıbelerini toplayan bir eserde Seyit Ata hakkında şöyle bir menkıbe vardır. Seyit Ata ölürken “ben öldükten sonra tabutumu bir arabaya koyup hayvanın başını boş bırakınız, kendiniz evlerinize gidip rahat oturunuz!” diye vasiyet etmiş. Dediği gibi yapmışlar, Gece yarısı müthiş bir gürültü kopmuş. Ne oluyor diye bakmışlar. Görmüşler ki Seyit Ata’nın tabutu mezarının yanında duruyor. Gürültünün sebebi o imiş Kâbe’den birçok ruhlar gelip Seyit Ata’nın ölüsünü Mekke’ye götürmek istemişler. Bakırhan beldesinin yerli ruhları ise ölüyü vermek istememişler. Ve savaşa tutuşmuşlar. Kâbe ruhları yenilerek kaçmışlar.[189] Bu menkıbede ruhların, tıpkı Şamanizm’de olduğu gibi kavga ettiklerini görüyoruz.

Anadolu Türkmen dervişlerinden Orhan Gazi’nin çağdaşı geyikli Baba’nın geyiklerle beraber yürüdüğü ve geyiklere bindiği, “Bektaş Veli’nin şahin kıyafetine girerek uçup gitmesi”, “Karaca Ahmet Ağaoğlu Hacı Doğrul’un doğan kuşu suretine girmek istemesi, güvercin suretine giren Sultan hacim’i yakalamak istemesi” gibi efsanelerin hepsi arvak ve ije kil menşeli Şamanizm unsurlarıdır. Hele Geyikli Baba’nın binerek gezmesi hakkındaki menkıbe Altaylı kamların okudukları dualarda “bindiğim hayvan geyik-sığın“ sözlerini hatırlatmaktadır.[190]

---

[188] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s. 81

[189] A.g.k. s. 82,83

[190] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara, s.83

Bu efsaneden yola çıkarak göçebe Türklerin Şaman (Türkçe de kam) olarak gördükleri ve kendi ırklarından olan sufiler tarafından İslamiyet'i kabul ettikleri sonucuna ulaşılabilinir. Bu yüzdendir ki kadınlar ve erkekler birlikte ayin törenlerine katılabilir, Şamanların büyülü sözleri ve mislik şiirleri yerine, kendi ana dilleriyle söylenenleri dinlerlerdi. Eski bir Müslüman yazar, *"zikir-i erre"* olarak adlandırılan Yeseviyye tarikatına özgü zikretme yöntemi, (nakarat zikri) Türklerin zevklerine uygunluğunu belirtiyor. Bu tarz zikirlerde Kuzey Asyalı göçebe kabilelerinde Şamanlara özgü kendinden geçirici danslarının izlerini bulmamız mümkündür.

Altay Türk'lerinde ki Şamanist inanışa göre insanın arkasında cinler, o insanın tanıdığı bir sesle onu çağırabilirler. Böyle hallerde çağırılan kimse arkasına dönmeden "sesin sahibinin isminden bahisle… Beni neden çağırdın." Demelidir. Birisi ölünce Tusga (tusa) gitti denir. Tuz, Çin sınırında tuzculara ölüm getiren bir yerdir. Anadolu'da da bu inanç yaşamaktadır. Böyle hallerde seslenen şahıs kesinlikle arkasına dönmez, hatta cevapta vermez" Dönmek ve cevap vermek doğru değildir" denilir.

Şamanizm'de yel, rüzgâr ve benzerleri de ruhturlar. Karanlık olup güneş battıktan sonra, insanların başları muhakkak örtülmelidir. Bu ruhlar çarpacakları zaman ilkin kafayı çarparlar. Kadın, erkek muhakkak başları, saçları örtülerek yel rüzgâr iyesinin zararlarından korunur.

Anadolu'da *başıbozuk* tabiri yoldan çıkmış veya çıkmaya müsait olanlar için kullanılır. Namaz kılarken, camiye giderken baş bağlanır. Baş bağlamak çocuklukla başlar. Başının bağlama biçimi, bayanların nişanlı veya evli olduğunu gösterir. "Başını bağlamak" evlendirmek anlamındadır. Adeta bağlanan baş ile insan korunur. Şamanizm'de her şeyin bir iyesi olduğu gibi suyunda iyesi vardır. Suyun iyesi gündüz dinlenir, gece çalışır. Bunun için akşamdan sonra akan sudan alınmamalıdır. Su iyesi rahatsız olur. Anadolu'da akşamdan sonra su kapları muhakkak kapalı tutulur.

Akşamdan sonra suya bir kap daldırılacak ise, mutlaka besmele çekilir. Şamanizm'de "*Süneysi geldi*" inancı vardır. Bu ölmüş bir kimsenin bir yıl kadar bir süre zarfında ruhunun yakınlarının yanına gelip gitmesi inancıdır. Ruh bu hallerde geldiği evinden mal, davar, yemek gibi şeyler isteyebilir. Ruhun bu gelip gitmesinden rahatsız olunuyor ise büyük Şamanlara dua ettirilir. Anadolu'da ölünün 3'ünde, 7'sinde, 40'ında, sene-i devriyesinde okutulan Kur'an-ı Kerim, Cuma'ya ya da Arife günleri helva kavrulması, lokma ve pişi kızartılıp koku çıkarılmasındaki amaç, geçmiş ruhların mutlu döndüklerine veya mutsuz olabildiklerine inanılır.

Şamanizm'de ailesinden biri ölen kadın veya erkek muhakkak başını örtmek zorundadır. Şaçın yere düşmemesi için özen gösterilir. Kadın ve erkek hiçbir yerde kesilmiş veya dökülen saçı bırakmaz. Ölü evinde evin sahibi başını açık bırakır, saçının yere düşmesini önleyemez. Ve ölünün ruhunun o saçı almasına ilgisiz kalır ise, kısa süre zarfında o şahsın da öleceğine inanılır. Anadolu'da kadının saçının dökülüp saçılması kesinlikle istenilmez saçlar taraktan alınır bir kâğıda sarılır, duvar deliği veya döşemesinin arasına atılır.[191] Şamanist Türkler, ruhlara sunu olsun diye evin dört bir yanına araka(rakı) saçardı. Anadolu'da Aleviler bu işlemi gül suyu ile yapıyorlar.[192]

Şamanlar zaman zaman bir kartal şekline girer, gökleri dolaşır ve ondan sonra da yere inerlerdi. Her şamanın kendi şekline girebileceği bir hayvan vardı. Ama Şamanları eşleri daha çok kuşlardı. Anadolu da eski Türk şairleri, başka bir kuşun şekline girme olayını "donuna girmek" deyimi il eifade ediyorlardı. Ahmet Yesevi zaman zaman "turna donuna", Hacı Bektaş Veli, "güvercin donuna" Abdal Musa ise, "geyik donuna" bürünürlerdi. Abdal Musa Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelişini söyle anlatıyordu:

---

[191] Yaşar Kalafat, **Altaylardan Anadolu'ya Kamizm- Şamanizm**, İstanbul–2004, s.94,95

[192] Sinan Anadol, ***"Şaman Türkler, Tuva ve Hakasya",*** Atlas Dergisi, Ocak–2000, sayı:82, s. 51

“ Güvercin donuyla Urum’a uçan,
İmanlar evinün kapısın çalan”

Abdal Musa bu dönüşümü İslam tasavvufuna ağlamaktadır. Öğel, e Eski Sibirya Şamanlarının düşüncesi ile Uygur tükellik nazariyesinin devamından başka bir şey değildi.[193] İslam’dan sonra dervişlik yoluyla Şaman inançları Anadolu’da yaşamaya devam eder. Ünlü Bektaşi Barak Baba, iki boynuzlu keçeden başlık giyer, vahşi deve kuşuna biner başka bir derviş aslana biner yılanı kamçı olarak kullanır.[194]

Bektaşi Menkıbelerinde en sık geçen Şamanist motiflerden biriside ateşe hükmetmektir. Menakıbu’l Kudsiye’de anlatıldığına göre Köre kadı adındaki Selçuklu kadısı Baba İlyas’ı tahrik eder. Ondan bir keramet göstermesini ister. Köyün ortasına büyük bir ateş yaktırarak müritlerinden bir kaçının bunun içine girmesini yanıp, yanmayacaklarını görmek istediğini bildirir. Bu talep üzerine ileri gelen müritlerden Oban, şeyhten müsaade isteyerek ateşin içine girer. Fakat ateş onu yakmaz ve ne yana yürürse orada ateş söner. Yine aynı eserde, isyan sırasında Baba İlyas’ın Çat köyünde ki zaviyesine ateş verildiğinden bahsedilir. Hem şifa ve sağlık kazanmak hem de nazardan korunmak maksadıyla pek yaygın bir şekilde uygulanan bir adet de Hıdrellez günü ateş üzerinden atlamaktır. Evlerdeki eski eşyalar ve çalı çırpıyla yakılan ateşler üzerinden tekerlemeler ve dualarla birkaç kez atlanır. Hatta hastalar bile yardım edilerek bu ateşin üzerinden atlatılır. Bazı yerlerde ateşin külünden alınarak alınlara sürülür. Bazı yörelerde Hıdrellez günü yakılan bu ateşlere *Hıdrellez Ateşi* denir. Böylece yıl boyunca hastalığa yakalanılmayacağına, yakalanılırsa şifa bulacaklarına ve kesin nazara uğramayacağına inanılır.

[193] Bahaeddin Öğel, **Türk Mitolojisi II**, MEB. İstanbul- 1997, s. 86

[194] Yaşar Bağ, **Türklerde ve Çerkezlerde İslam öncesi Kültür Din Tanrı,** Civi Yayınları: 13, İstanbul – 1997, s. 106

Ateş üzerinden atlamakla bağlantılı bu inanç ve adetlerin, yine İslam döneminde Türkler arasında ateş kültünü hatırlattığını söyleyebiliriz. Nitekim bu âdetin aynısı Gök Türklerde de mevcuttur. Bu kültürün Şamanizm de önemli bir yeri olduğunu bilmekteyiz. [195] Henüz beşikte olan Muhlis Paşa telaş yüzünden içeride unutulmuştur. Üç gün müddetle yanan ateş ortasında kaldığı halde bir şey olmamış ve üçüncü gün birisi tarafından kurtarılmıştır. Bu örneklerde görülen olaylarda ki ateşe girip yanmama yahut ateşin yakıcı yok edici kabiliyetini kontrol altına alma durumu Şamanist bir mahiyet arz eder.[196] Elaide ateşin yakıcılığına karşı koyma gücünün Şamanizm de ve Şamanizm dışındaki bazı büyü sistemlerinde de görüldüğünü söylemektedir.[197]

Mum, Cami avlularında mum yakılması, ağaçlara bez ve çaput bağlanması da Şamanizm döneminden günümüze aktarılan geleneklerdir. Müzik, Şamanlar ayinlerinde davul ve kopuz kullanmışlardır. Müziksiz bir ayin düşünülemez. Oysa İslam dininde Kur'an dışındaki dinî eserlerin müzikle okunması günahtır. Şaman geleneğinin devamı olarak Anadolu'da Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin hayatları müzikle okunmaktadır. Mevlit ve İlâhiler sadece Anadolu'da uygulanan müzikli anlatımlardır. Şaman inanışına göre ruh fizikî bedeni 40 gün sonra terk etmektedir.

Türk destanlarında kırk sayısı çok yer alır ve kırk yiğitler, kırk kızlar epeyce geçer. Manas destanında olduğu gibi, Dede Korkut hikâyelerinde kırk yiğitler görülmektedir. Kırgız türeyiş efsanesinde de, Sağan Han'ın bir kızı ve otuz dokuz hizmetçisi ile kırk kız bir gölün kenarına giderek sudan gebe kalmışlardı. Oğuz'un verdiği şölende, diktirdiği sırıkların boyu kırk kulaç uzunluğunda idi. Hikâyelerde ve masallarda kırk gün ve kırk gece düğünler, kırk haremiler, kırk satır ve kırk katır çok geçer.

---

[195] Ahmet Yaşar Ocak, **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır İlyas Kültü,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul–2007, s.157

[196] Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam öncesi Temelleri**, İstanbul–2000, s.145

[197] Mircea Eliade, **Şamanizm,** (çeviri, İsmet Barkan), İmge Kitapevi, İstanbul–1999, s.369

Bazı ejderhalar vardır ki onlar yenilmez ve ölmezler, ancak bunların tılsımları bozulursa ölürler. Bu gibi ejderhaların kırk günlük bir uyku zamanı vardır. İşte bu zamanda ejderhanın yanına gidilir, üzerinden kırk tane kıl koparılır, ateşe atılarak yakılırsa ejderha da ölür.

40 sayısı da totemcilik döneminden kalma bir inanıştır. [198]Türk destanlarında 40 sayısı çok yer alır ve kırk yiğitler, kırk kızlar epeyce geçer. Manas destanı ve Dede korkut hikâyelerinde de geçmektedir. [199] Semavî dinler dâhil tüm dinlerde 40 sembolizmasının görülmesi dinlerin evrim süreci konusunda fikir vermektedir.

İslâmiyet'te ölümün ardından 40 gün geçtikten sonra Kur'an ve Mevlit okutma âdetlerinin, Musa'nın Tanrı'nın buyruklarını Tur dağında 40 gün 40 gecede almasının, eski Mısır'da firavunun ölümünden kırk gün sonra cennete gidebilmek için bir boğa ile mücadele etmek zorunda kalmasının, Hıristiyanların paskalyaya 40 gün oruç tutarak hazırlanmasının, Ayasofya kilisesinin zemin katında 40 sütununun ve kubbesinde de 40 penceresi olmasının kökeninde o devirlerden kalma şaman veya totem gelenekleri yatar.

Şaman ayin sırasında yardımcı ruhlarını kullanmaktadır. Ölülerin, ailenin vefat etmiş büyüklerinin, eski Şamanların ruhlarının, ormanın, suyun ve yerin yardımcı ruhlarının da Şaman'a yardım ettiği kabul edilir. Ölen büyüklerin ruhlarının çoğalması sonucu bu ruhların en kıdemlisinin ruhların başına geçeceğine ve bunun da diğerlerinin yardımı ile Şaman'a yol göstereceğine inanılır. Kuş biçiminde düşünülen bu ruhlar Şaman'a gökyüzüne yapacağı yolculukta yardımcı olmaktadırlar. Toplumda ulu kabul edilen kişilerin ölümünden sonra ruhlarından medet ummak mezarları kutsamış ve bu yerler medet umulan yerler hâline gelmişlerdir.

---

[198] Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten önceki Dini**, Ant yayınları, İstanbul – 2000, s. 115

[199] Murat Uraz, **Türk Mitolojisi**, Mitologya Yayınları, İstanbul – 1992, s. 257

Günümüzde mezar, türbe, yatır ve benzeri yerlerin ziyareti ve bunlardan medet umulması da bu inanç sisteminin devamı olarak ortaya çıkmıştır. Göktürkçede ve Uygurcada "ruh" için can anlamına gelen "tın" sözcüğü kullanılıyordu. Bu aynı zamanda "soluk" demekti. Ölüm, soluğun kesilmesi, ruhun bedenden ayrılıp uçması biçiminde düşünülüyordu. Bu yüzden de bazen "öldü" yerine "uçtu" denilmektedir. Ruhları öbür dünyaya göç eden ataların, orada rahatsız edilmemeleri, iyi yaşamaları gerektiğine inanılırdı. Bu nedenle Eski Türklerde mezarları gizleme geleneği yoktur, aksine özellikle büyüklerin özel mezarları yapılıp, üzerlerine bir yapı (bark) yapılmış, barkın iç duvarları ölünün yaşarken katıldığı savaş sahnelerini gösteren resimlerle süslenmiştir. Ayrıca mezarın veya mezar yapısının üstüne Balballar dikilmiş, sıradan kişilerin mezarlarına da, belirli olması için tümsek biçimi verilmiştir.

Arap dünyasında mezar taşı yoktur. Ölünün toprakla bütünleşmesi ve zaman içinde kaybolması istenir. Kutsanması günahtır. Mezarlara taş dikilmesi ve bu taşın san'at eseri hâline getirilecek kadar süslenmesi İslam coğrafyasında sadece Anadolu'da görülmektedir. Şaman geleneğinin devamı olarak Anadolu'da mezarlara ölenlerin sevdiği eşyalar bile konmaktadır. Gelin ve genç kızların mezarları tel ve duvaklarla süslenmektedir.[200]

Kurban, dinsel ya da kutsal amaçlarla sembolik bir sununun yok edilmesine dayanan bir eylemdir. Kurban sözcüğü İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başladığı IX. Ve X. Yy'lar da yazılan kaynaklarda görülmektedir. Araştırmacılar kurban için İslamiyet öncesi Türk boylarında *"taylga, yağışlık, tapıg, tolu, tayılga, hayılga, tayı, azr tayı, kudayı, kereh*" karşılıklarının kullanıldığını belirtiyor.

---

[200] Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten önceki Dini**, Ant yayınları, İstanbul – 2000, s. 105

Eski Türk boylarında ant törenlerinde, düğünlerde bir başarının kazanılmasında, evlat sahibi olma isteğinde hastalıklardan kurtulma adına ve kurtulduktan sonra, kötülüklerden korumada vb durumlarda doğaüstü güçlere bunların bulunduğu kabul edilen yerlerde kurban sunulmaktadır.[201] Gök tanrı inancında kanlı kurbanlardan başka bir de kansız kurbanlar vardır. Saçı, yalma, yani ağaçlara veya kamın davuluna bağlanan paçavralar, ateşe yağ atma, tözlerin ağızlarını yağlama ve kımız serpme gibi törenler bu kansız kurbanlardır. Kansız kurbanların en önemlisi ruhlara bağışlanarak başı-boş salıverilen hayvanlardır. Bu tür kurbanlara eski Türkler "ıduk" demişlerdir. Bunun kelime karşılığı "salıverilmiş", "gönderilmiş" demektir. Terim olarak "tanrıya gönderilmiş, tanrıya bağışlanmış hayvan" anlamını taşır. Anadolu'da da ağaçlara çaput bağlama kafesteki kuşların salıverilmesi hâlen sürdürülen gelenekler arasındadır.

Şamanizm'de köpek ruhun yaklaştığını uzaktan acı ulumayla haber verebilmektedir. Sıradan bir kişi bu ruhu görürse bu onun pek yakında öleceğine işaret sayılır. Anadolu'da günümüzde köpek uluması uğursuz sayılmaktadır. Köpeklerin bâzı olayları önceden algıladıklarına ve bunu uluyarak anlattıklarına inanılır. Köpekler duyular dışı algılamalarıyla nasıl ki depremleri önceden haber veriyorlarsa bir evden ölü çıkacağını da önceden hissedebilmekte ve uluyarak duyurabilmektedirler. Şaman dünyasında ölüme inanılmadığı için Anadolu'da çoğunlukla "öldü" kelimesi kullanılmaz. Ruhun ölmediğini vurgulamak için, "Göçtü", "Dünya değiştirdi", "Hakk'a yürüdü" gibi anlatımlar kullanılır. Anadolu da dedelik Alevilik ve Bektaşiliğin yanı sıra Mevlevilik, Melamilik gibi Sünni tarikatlarda kavram olarak kullanılmaktadır. Dede, bu adı geçen kurumlarda din büyüğü, ruhani lider olarak kabul edilmektedir.

---

[201] Erman Artun, **Türk Halk Bilimi**, Kitapevi, İstanbul – 2005, s 268

Anadolu'da dede olmanın temel koşulu dede soyundan gelmektir. Şamanlarda da durum aynı idi. Gerek dedelik gerek Şamanlığın soydan gelme dinsel özelliği dışında, seçiliş şekilleriyle, kıyafetleriyle, gördükleri hizmetlerle ve kendilerine gösterilen sevgi ve saygıda, bu denli zaman aralığına rağmen aralarında şaşırtıcı benzerlikler bulunmaktadır.

Dedeler de Şamanlar gibi tamamen hâfızaya dayalı zengin halk şiirini, nefesleri, duaları ve sözlü halk geleneğini nesilden nesile aktaran iletişim organları gibidirler. Şamanlar gibi dedelerin de hastalıkları iyileştiren olağanüstü güçleri olduğuna inanılır. Şaman kendi çocukları arasında Şamanlık'a en çok ilgisi olanı seçer ve geleceğe dayalı gizli bilgiyi de vererek yetiştirir. Bu durum aynen Anadolu Aleviliği'nde dede yetiştirme biçimine taşınmıştır. Şaman giysisindeki özellikler Bektaşî giysilerine de yansımıştır. Şamanlar (kamlar), tanrılar ve koruyucu ruhlar için arak (rakı) saçı saçarlar, bu kansız kurban sayılır. Oysa İslâm'da içki içilmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Eski Türk kültüründe içki içilmesi yaygın bir gelenektir. Özellikle düğünlerde ve mutlu günlerde müzik eşliğinde içki içilmesi geleneği vardır.

İçki Şaman ayinlerinin de vazgeçilmez bir parçasıdır. Alevî ve Bektaşi tarikatlarında içilen içkiye "içki", "rakı", "şarap" denilmeyip, şaşmaz bir kural olarak "tolu" veya "dolu" denilmesi ve içilen içkinin "dem" anlamına gelmesi benzerlik nedenlerini aydınlatmaktadır.[202]

Bakış anlamına gelen Arapça nazar kelimesi, kimi insanların bakışlarında ki zararlı güç ve bu nitelikleriyle, bir kişiye, bir hayvana ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde ki hastalık, sakatlık, ölüm nesne üzerinde sakatlanma, kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi anlamını taşır.[203] Anadolu'da halk arasında "nazar" olgusu çok yaygın bir inançtır.

---

[202] Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten önceki Dini**, Ant yayınları, İstanbul – 2000, S. 105

[203] Erman Artun, **Türk Halk Bilimi**, Kitapevi, İstanbul – 2005, S. 251

Bâzı insanların olağandışı özellikleri olduğu ve bunların bakışlarının karşılarındaki kimselere rahatsızlık verdiğine, kötülük yaptığına inanılır. Bunun önüne geçmek için "nazar boncuğu", "deve boncuğu", "göz boncuğu" v.s. takılır.[204] Nazarlıklar pasif büyü araçlarıdır. Nazar değecek gözden gözle korunmak amaçlandığından nazar boncuklarının çoğu göz şeklindedir.

Nazarlık bir yönüyle kötü gözlerin ve kıskançlık duygularının sebep olabileceği hastalıklardan, sakatlıklardan koruyucu niteliğiyle muskanın işini görür. Ama adından da anlaşılacağı üzere onun asıl görevi kötü gözlerden korumadır.[205] Nazar olgusu da eski Türk inançlarındandır. Yine, istenmeyen bir olay duyulduğunda tahtaya el ile tokmak gibi üç kere vurulması da, kötülükten korunmak, kötü ruhların duymasını önlemek amacına yönelik eski bir Şaman inanışıdır. Kurşun Dökme de Şaman geleneklerinden kalan bir âdettir. Şamanlar bu ritüele "Kut Dökme" anlamına gelen "Kut Kuyma" adını vermişlerdi. İnsana musallat olan kötü ruhların olumsuz etkisini ortadan kaldırmaya yönelik olarak çok eski dönemlerde uygulanan sihir kökenli bir ayindi. Kurşun dökme, obsesyondan kurtarma yöntemlerinden biri olarak kullanılmış ve günümüzde de Anadolu'da halk gelenekleri arasında yaşamaya devam etmektedir.

Şaman'ın üzerine giydiği giysiye yılan, akrep, çıyan, kunduz gibi yabanî ve zararlı hayvan şekilleri çizilerek onların kaçırılacağına inanılırdı. Bugün Anadolu'da Türkmen köylerinde dokunan halı, kilim gibi örgüler Şaman giysilerinin izleri taşımaktadır. Türkmen halı ve kilimleri üzerindeki akrep, yılan, kırkayak gibi hayvan resimleri, eski Türk inanış ve geleneklerinden kalma özelliktir. Bunun amacının resmedilen hayvanları uzaklaştırmak olduğu kabul edilir. Anadolu'da yaygın mimarî yapılardan biri de kümbetlerdir.

---

[204] Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten önceki Dini**, Ant yayınları, İstanbul – 2000, S. 106

[205] Erman Artun, **Türk Halk Bilimi**, Kitapevi, İstanbul – 2005, S. 251

Bunların mimarîsine dikkat edilirse, karşıdan çadıra benzemektedirler. Yani göçebe kültürü olan “çadır’ın mimarîye taşınmasıdır. Bu kümbetler aynı zamanda, Gök tanrı inancından gelen gök kubbelerdir. Göğün mimariye “gök kubbe” olarak taşınmasıdır. Renk verilirken de, kubbelerin gökyüzünü andıran kısmı mavi olur. Bunun da, İslâm öncesi Gök tanrı inancının mimarîye yansıması kabul edilmektedir.[206]

[206] Cemal Şener, **Şamanizm, Türklerin İslamiyet’ten önceki Dini**, Ant yayınları, İstanbul – 2000, s. 65

SONUÇ

Varlığına inanılan ruhlar, tanrılar ve insanlar arasında aracılık yapan din adamlarına Şaman adı verilmektedir. Bunlar her türlü hastalığa çare bulmak, hastanın hastalık esnasında ayrılan koruyucu ruhunu geri getirmek, kısırlık ve zor doğumlarda yardım etmek, verilen kurbanları gök ve yer tanrısına ulaştırmak, çeşitli dinsel törenleri icra etmek, ruhları ait oldukları yere (ölüler âlemine) göndermek, kötü ruhlardan insanları korumak için ayinler düzenlemek, fal bakıp gelecekten haber vermek gibi işler yaparlar. Bütün samanların derin sezgileri, geniş düş güçleri vardır. Şaman ayin sırasında Derin bir coşkunluğa kapılarak kendinden geçer, bütün gökleri, yeraltı dünyasını gezdiğine, ruhların yaşayışlarını gördüğüne, bütün gizli âlemleri dolaştığına inanır. Şaman vecd sırasında, ruhları egemenliği altına alarak, ölüler, doğa ruhları (cinler-periler) ve şeytanlarla ilişki kurar. Böylece ruhlar ve tanrılar dünyasıyla doğrudan ve somut ilişkilere girişen şaman, birçok ruha sahip olur.

Hastanın kaçan ruhunu arar, onu yakalar ve terk ettiği vücuda iade eder. Ölünün ruhunu öbür dünyaya o götürür. Zira sadece şamanın ruhu bir zarar görmeksizin vücudunu terk edip çok uzaklara gidebilir. Cehenneme girer. göğe çıkar. O, vecdi tecrübeleriyle yerötesi ülkenin yollarını bulabilir. Yasak mıntıkalara giden yollar şamandan başkaları için tehlikelidir. Yapılan kurbanların ruhlarını öbür dünyadaki ölünün yanına götüren de şamandır. Şamanizm de tanrılar “iyilik” ve “kötülük” tanrıları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ruhlar da tanrılar gibi iyi ve kötü ruhlar olarak vasıflandırılırlar. Eski Türklerde iyi ruh “Bay Ülgen”, kötü ruh “Erlik” diye adlandırılmıştır. “Bay Ülgen” aynı zamanda iyi ruhların başında bulunan, onlara emir veren bir tanrıdır. Yeraltına mensup kötü ruhlar ya da ruhlar zümresinin başında Şeytan’a karşılık olarak ele alınabilecek Erlik bulunmaktadır. Erlik’in ortaya çıkışı geç dönemlerde venüsle ilişkilendirilmiştir. Güçlü, yiğit(erklik ve erlik) bir kişi olan savaşçı(Venüs), tan ağarırken görünen yıldızları öldürür.

Erlik Han Yamanın Şamanizm de karşıtı olarak bu savaşçıyla özdeşleştirilmiştir. Onun ölüm tanrısı olması da belki bu daha eski tasavvurlara dayanmaktadır. Bir iyilik tanrısı olan Ülgen ay, güneş ve yıldızlardan yukarıda yaşar Ülgen'in bulunduğu yere uzanan yoldaki engelleri ancak Şaman aşabilir.

Şamanizm geçmişten bu güne varlığını hala sürdürmektedir. Şamanizm'de her şeyin bir iyesi olduğu gibi suyunda iyesi vardır. Suyun iyesi gündüz dinlenir, gece çalışır. Bunun için akşamdan sonra akan sudan alınmamalıdır. Su iyesi rahatsız olur. Anadolu'da akşamdan sonra su kapları muhakkak kapalı tutulur. Akşamdan sonra suya bir kap daldırılacak ise, mutlaka besmele çekilir. Kadın ve erkek hiçbir yerde kesilmiş veya dökülen saçı bırakmaz. Ölü evinde evin sahibi başını açık bırakır, saçının yere düşmesini önleyemez. Ve ölünün Şamanist Türkler, ruhlara sunu olsun diye evin dört bir yanına araka(rakı) saçardı. Anadolu'da Aleviler bu işlemi gül suyu ile yapıyorlar. Her Şamanın kendi şekline girebileceği bir hayvan vardı. Ama Şamanları eşleri daha çok kuşlardı. Anadolu da eski Türk şairleri, başka bir kuşun şekline girme olayını "donuna girmek" deyimi il ifade ediyorlardı. Ahmet Yesevi zaman zaman "turna donuna", Hacı Bektaş Veli, "güvercin donuna" Abdal Musa ise, "geyik donuna" bürünürlerdi "Mum, Cami avlularında mum yakılması, ağaçlara bez ve çaput bağlanması da Şamanizm döneminden günümüze aktarılan geleneklerdir. Şaman geleneğinin devamı olarak Anadolu'da mezarlara ölenlerin sevdiği eşyalar bile konmaktadır. Gelin ve genç kızların mezarları tel ve duvaklarla süslenmektedir. Anadolu'da dede olmanın temel koşulu dede soyundan gelmektir. Şamanlarda da durum aynı idi. Gerek dedelik gerek Şamanlığın soydan gelme dinsel özelliği dışında, seçiliş şekilleriyle, kıyafetleriyle, gördükleri hizmetlerle ve kendilerine gösterilen sevgi ve saygıda, bu denli zaman aralığına rağmen aralarında şaşırtıcı benzerlikler bulunmaktadır. Nazar olgusu da eski Türk inançlarındandır. Yine, istenmeyen bir olay duyulduğunda tahtaya el ile tokmak gibi üç kere vurulması da, kötülükten korunmak, kötü ruhların duymasını önlemek amacına yönelik eski bir Şaman inanışıdır. Kurşun Dökme de Şaman geleneklerinden kalan bir âdettir.

KAYNAKLAR

Ağar, Mehmet Emin (1982), *"Yaratılış Efsaneleri Üzerine"*, **TKA**, XXVIII / 1–2, Ankara

Artun, Erman (2005), **Türk Halk Bilimi***,* Kitapevi, İstanbul

A.V.Anohin (2006), **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**, Konya

Baldick, Julian (2000), **Animal and Shaman, Ancient Reliıgions Of Central Asiıa, Newyork**

Bayat, Fuzuli (2004) **Türk Şaman metinleri**, Ankara

Bayat, Fuzuli (2006), **Anahatlarıyla Türk Şamanlığı**, Ötüken, İstanbul

Bağ, yaşar (1997) **Türklerde ve Çerkezlerde İslam öncesi Kültür Din Tanrı**, Civi Yayınları: 13, İstanbul

Buluç, Sadettin (1970), "Şamanizm*"*, **İslam Ansiklopedisi**, C. 11, MEB, İstanbul

Çandarlıoğlu, Gülçin (2003), **İslam Öncesi Türk Kültür Tarihi ve Kültürü**, TDAV, İstanbul

Çoruhlu, Yaşar (1997), *"Türk Şamanizm'inde Biçim Değiştirme (Metamorphosis) Olayı Ve Türk Sanatı İle Bağlantısı Üzerine Birkaç Söz",* **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.I, S.I, Kasım

Çoruhlu, Yaşar (2000), **Türk Mitolojisinin Anahatları,** Kabalcı Yayınevi, İstanbul

Çoruhlu, Yaşar (2002), **Türk sanatında Hayvan Sembolizmi**, Kabalcı, İstanbul

Dikici, Mehmet (2005), **Türkler de İnançlar ve Din**, Akdağ Yayınevi, Ankara

Elaide, Mircea (1991), **Kutsal ve Din Dışı**,(çeviri, M.Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara

Eliade, Mircea (1999), **Şamanizm**, (çeviri İsmet Barkan), İmge Kitapevi, İstanbul

Eröz, Mehmet (1992), **Eski Türk Dini(Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik**, İstanbul

Esin, Emel (1978), **Batı Türk ve Uygur Yerleşik Medeniyeti (M. VI – XIII. Yüzyıllar)**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul

Esin, Emel (1978),**İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a giriş**, İstanbul

Gökalp, Ziya (1976), **Türk Medeniyet Tarihi**, İstanbul

Güngör, Harun (2002), *“Eski Türklerde Din ve Düşünce”*, **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara

Gömeç, Saadettin (1998), “Şamanizm Türklerin Eski Dini”, **PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi**, Sayı:4

Gumilev, L.N (1999) **Eski Türkler**, (çeviri; A. Batur), İstanbul

İnan, Abdülkadir (1987),**Tarihte ve bugün Şamanizm, Materyaller ve araştırmalar**, TTK- Ankara

Herodotos, (2002), **Herodot Tarihi**, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul–2002

Ögel, Bahaeddin (1997), **Türk Mitolojisi** II, M.E. B. İstanbul- 1997

Öğel, Bahaeddin (1998), **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, TDAV, İstanbul–

Roux, Jean Paul (1997), “La Religion des Turcs de L’Orkhon des VII-VIII Siecles”, **RHR**, No: 431,C. I.

Roux, Jean Paul (2001), **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, İstanbul

Roux, Jean Paul (2001), **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı, İstanbul

Kafesoğlu, İbrahim (1987), **Türk Bozkır Kültürü**, TKAE, Ankara

Kafesoğlu, İbrahim (2002), “*Eski Türk Dini”* **Türkler Ansiklopedisi**, C.III, Ankara

Köprülü, Fuat (1929), **İnfluence Du, Chamanisme Turco Mongol Sur Les Ordres Mystques Musulmans**, TDV, İstanbul

Kalafat, Yaşar (2004), **Altaylardan Anadolu’ya Kamizm- Şamanizm**, İstanbul

Seyidov, Mireli (1994) **Gam -Şaman ve onun Gaynaglarına Umumi Bakış**, Bakü,

Anadol, Sinan (2000) *“Şaman Türkler, Tuva ve Hakasya”*, **Atlas Dergisi**, Ocak, sayı:82

Şeşen, Ramazan (1995) **İbn Fazlan Seyahatname**, Bedir Yayınevi, İstanbul

Şeşen, Ramazan (2001) **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, TTK, Ankara

Şener, Cemal (2000), **Şamanizm, Türklerin İslamiyet’ten Önceki Dini**, Ant Yayınları, İstanbul

Taşağıl, Ahmet (2003), **Gök – Türkler I**, TTK, Ankara

Tanyu, Hikmet (1985), **İslamlıktan önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, İstanbul

Tanyu, Hikmet (1978), **Türklerin Dini Tarihçesi**, İstanbul

Ocak, Ahmet Yaşar (2000), **Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam öncesi Temelleri**, İstanbul

Ocak, Ahmet Yaşar (2007) **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır İlyas Kültü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul–2007

Özönder, B - F. Sema (1998) Yenisey Kitabeleri ve Yer-sular" **Türklük Bilgisi Araştırmaları**: Hasibe Mazıoğlu Armağanı II, Harvard, Cilt 22,

Radloff, Wilhelm (2008), **Türklük ve Şamanlık**, Örgün Kitapevi, İstanbul

Esin, Emel (1978), **İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a giriş**, İstanbul

Mahmut, Kaşgarlı(1997) **Divan-ı Lügati-t Türk Tercümesi**, C. I, (Çeviri, Besim Atalay), TDKY, Ankara

Mücmel el-Tavarih (Müellifi bilinmiyor., telif tarihi 520 hicri), nşr. A. Ramazani, Tahran 1318 Şemsi.

Turan, Fatma Ahsen (2002), *"Eski Türklerde Tek Tanrı İnancı"*, **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara

Tanyu, Hikmet (2000), **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları : 73 İstanbul

Uraz, Murat (1992) **Türk Mitolojisi**, Mitologya Yayınları, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

29.07.1982 yılında İstanbul/Nişantaşı'nda doğmuştur. Öğrenimine Bahçelievler Bağlar İlkokulunda başlamıştır. Ortaokulu Bahçelievler Bağlar Orta Okulunda tamamlamıştır. Lise eğitimini Bakırköy Lisesinde almıştır. 2002 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümüne girmiştir. Eğitimini 2.97 ortalamayla 2006 yılında tamamlamıştır. Aynı yıl Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi bölümüne girmiş ve Eğitimi devam etmektedir. Mezun olduğundan beri Liselerde Tarih Öğretmenliği yapmaktadır. 2008'den beri Zeytinburnu İMKB Lisesinde çalışmaktadır. Orta derece İngilizce bilmekte ve iyi derece bilgisayar kullanabilmektedir. Boş zamanlarında yürüyüş yapmak, Dans etmek, müzik dinlemek, tiyatroya gitmek, gibi ilgi alanları vardır.